

JAN CHOLÍNSKÝ

KLUCZ DO SOWIETYZACJI
CZECHOSŁOWACJI.
POLITYKA I PROPAGANDA EDVARDA BENEŠA
W OKRESIE II WOJNY ŚWIATOWEJ
ORAZ PUBLIKACJA MINISTRA RZĄDU
EMIGRACYJNEGO HUBERTA RIPKI
O SOJUSZU ZE ZWIĄZKIEM SOWIECKIM

Czesi i Słowacy pragną pokoju, potrzebują pokoju i zasługują na pokój. A w jaki sposób najlepiej zapewnić pokój, Panie i Panowie? W pełnej dumy, a zarazem skromnej współpracy z naszym wielkim sojusznikiem. Pokój sowiecki oznacza pokój czechosłowacki i na odwrót. Podsumowując – niech kwitnie i przynosi obfite owoce sojusz Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich z naszą ukochaną ojczyzną Republiką Czechosłowacką.

Jan Masaryk, Praga, 7 listopada 1945 r.¹

Sowietyzacja powojennej Czechosłowacji była urzeczywistniana otwarcie i skrycie już w okresie odrodzenia państwa w kwietniu i maju 1945 r., nową dynamikę zyskała po przewrocie komunistycznym w lutym 1948 r., a zakończono ją w pierwszej połowie

---

¹ Zapis toastu Jana Masaryka – czechosłowackiego niekomunistycznego(!) ministra spraw zagranicznych, a zarazem syna pierwszego prezydenta Czechosłowacji. Toast, wzniesiony w Sali Smetany Domu Municipalnego w Pradze 7 XI 1945 r. przy okazji obchodów rocznicy rewolucji bolszewickiej, zarejestrował Československý filmový týdeník (Czechosłowacka Kronika Filmowa); towarzyszy mu uroczysty komentarz, wyjaśniający, że w 1917 r. „zwyciężyła w Rosji rewolucja, która i nam przyniosła wolność”. Projekt wystąpienia zob. J. Masaryk, *Projevy, články, rozhovory 1945–1948*, Praha 1998, s. 286–288. Panegiryczną mowę w rocznicę bolszewickiej rewolucji Masaryk wygłosił już rok wcześniej w środowisku londyńskiej emigracji, 7 XI 1944 r. Zob. J. Masaryk, *Volá Londýn*, Praha 2000, s. 291–293.

lat pięćdziesiątych XX w.² Towarzyszyły jej zbrodnie polityczne i cierpienia setek tysięcy jednostek. Jej ogólnospołecznym następstwem była dominacja ideologii marksistowsko-leninowskiej, która przez 41 lat systematycznie niszczyła duchową i materialną kulturę społeczeństwa, jej tradycje i korzenie. Kiedy rozpoczął się proces sowietyzacji? Dlaczego komuniści odnieśli sukces? Czy istniały inne rozwiązania polityczne? Oto pytania, na które czeska historiografia wciąż nie udzieliła wystarczającej odpowiedzi; pytania, z którymi wiąże się również należyty osąd kluczowej Umowy o przyjaźni, wzajemnej pomocy i współpracy powojennej między Republiką Czechosłowacką a ZSRS z 12 grudnia 1943 r. Umowę tę, po uprzednim spełnieniu sowieckich żądań dotyczących rezygnacji z przygotowywanego projektu konfederacji polsko-czechosłowackiej, zawarł z Sowietami czechosłowacki rząd emigracyjny. Zawarcie umowy zainicjował, wynegocjował, przeforsował i ratyfikował Edvard Beneš, człowiek, który absolutystycznie podejmował decyzje dotyczące polityki zagranicznej czechosłowackiego rządu na uchodźstwie, reprezentując rząd i całą tzw. Tymczasową Organizację Państwową Republiki Czechosłowackiej na Emigracji (jej członków także osobiście mianował w drodze wydawanych przez siebie dekretów)³.

Celem niniejszego tekstu jest wskazanie na konieczność otwarcia historiograficznej dyskusji o okresie prekomunizmu⁴ – czyli o czasach, gdy za pośrednictwem konkretnych działań politycznych, na długo przed komunistycznym przewrotem w lutym 1948 r., stworzono fundamenty totalitaryzmu – a jednocześnie udowodnienie, że nie da się utrzymać dominującego w głównym nurcie współczesnej czeskiej historiografii poglądu o przyczynach i przebiegu sowietyzacji Czechosłowacji jako syntezy czynników geopolitycznych i wyników ogólnospołecznego konsensusu, czyli domniemanej aprobaty większości obywateli dla kierunku powojennego rozwoju⁵. Ów głęboko zakorzeniony

² Sowietyzacja Czechosłowacji miała jednak swoje korzenie już w okresie przedwojennym, w polityce zagranicznej Edvarda Beneša, którą ogłosił jako minister spraw zagranicznych Czechosłowacji (1918–1935), a od 18 XII 1935 r. jako prezydent państwa. Na szczególną uwagę zasługują wizyta Beneša w Moskwie w 1935 r. oraz traktat czechosłowacko-sowiecki z 16 V 1935 r. Niezmiennie przyjazną politykę Beneša wobec Związku Sowieckiego przed II wojną światową, w trakcie jej trwania i po jej zakończeniu trafnie charakteryzują słowa, które jako minister spraw zagranicznych Czechosłowacji wypowiedział w maju 1935 r. na początku swojej wizyty w Związku Sowieckim, na moskiewskim lotnisku: „Przybyłem do was bardziej niż chętnie”.

³ Tymczasowa Organizacja Państwowa Republiki Czechosłowackiej na Emigracji (*Prozatímní zřízení Československé republiky v emigraci*) składała się z prezydenta, rządu oraz Rady Państwa. Szczegóły oraz kontekst odnoszące się do umowy i polityki zagranicznej Beneša zob. J. Kalvoda, *Role Československa v sovětské strategii*, Kladno 1999, s. 108–215 (w oryg. *Czechoslovakia's Role in Soviet Strategy*, Washington 1978). O polityce Beneša zob. też: *Edvard Beneš. Paměti I, Mnichovské dny; Paměti II, Od Mnichova k nové světové válce a k novému vítězství; Paměti III, Dokumenty*, red. M. Hauner, Praha 2007; T. Brod, *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1945: československá cesta do sovětského područí*, Praha 2002. Zob. też podkreślającą zasługi Beneša interpretację: J. Dejmeš, *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*, Praha 2008.

⁴ Tę epokę, poprzedzającą luty 1948 r., wyznaczam jako okres między 12 XII 1943 r. a 25 II 1948 r., czyli od dnia zawarcia przez czechosłowacki rząd emigracyjny umowy czechosłowacko-sowieckiej do przewrotu komunistycznego. Można ją jednak datować już od 18 VII 1941 r., czyli od czasu pełnego uznania czechosłowackiego rządu emigracyjnego przez ZSRS i Wielką Brytanię, lub nawet od 21 VII 1940 r., czyli od częściowego uznania go przez Wielką Brytanię.

⁵ Do znaczących historyków, którzy tworzyli i tworzą wspomniany główny nurt, należą np.: Eva Broková, Jindřich Dejmeš, Karel Kaplan, Jan Křen, Robert Kvaček, Radomír Luža, Pavel Maršálek, Jan Němeček, Věra Olivová, Michal Pehr, Jiří Pernes i Jaroslav Valenta. Dokładna analiza koncepcji przyczyn i powiązań sowietyzacji Czechosłowacji prezentowanej przez główny nurt współczesnej czeskiej historiografii łącznie z polityką zagraniczną

pogląd, faworyzujący Front Narodowy, bagatelizuje lub przemilcza zasadnicze czynniki z dziedziny polityki wewnętrznej, do których – oprócz komunistycznego planu dwufazowej rewolucji – należą także autorytatywne i totalitarne elementy tzw. demokracji ludowej okresu powojennego wraz z wyraźnie prosowiecką i społecznie-rewolucyjną ideologią polityczną, a także propaganda oraz działania Edvarda Beneša i jego obozu podczas II wojny światowej.

Czechosłowacja po zakończeniu II wojny światowej, mimo deklaracji jej twórców o ciągłości państwowej międzywojennej republiki, była całkowicie nowym państwem. Jej terytorium różniło się zarówno od międzywojennej tzw. Pierwszej Republiki (brakowało Rusi Zakarpackiej, którą Edvard Beneš podczas wojny zaferował, a następnie „podarował” Związkowi Sowieckiemu), jak i od terytorium państw powstałych na jej obszarze w latach 1938 i 1939. Jeszcze ważniejsze były jednak różnice porządku konstytucyjnego państwa. W praktyce politycznej *de facto* konstytucyjny Koszycki Program Rządu, zatwierdzony 5 kwietnia 1945 r. w Koszycach we wschodniej Słowacji, dekrety wydawane przez prezydenta i autorytarny reżim polityczny rządu tzw. Frontu Narodowego, o wyraźnych rysach nacjonalistycznych i socjalistycznych, wyeliminowanie i niedopuszczenie istnienia opozycji politycznej oraz znaczne ograniczenie praw obywatelskich były sprzeczne z międzywojenną konstytucją. Choć paradoksalnie ta konstytucja ponownie (jedynie deklaratorywnie) obowiązywała.

Koszycki Program Rządu i dekrety prezydenckie degradowały porządek prawny państwa. Były one wprost zaprzeczeniem deklaracji wygłaszanych podczas okupacji przez prezydenta Beneša i jego współpracowników na antenie radia Londyn – według których Czesi i Słowacy w wyzwolonej ojczyźnie mieli samodzielnie i swobodnie decydować o swym losie. Zakazując istnienia partii centrowych i prawicowych pod fałszywym zarzutem kolaboracji z okupantem, Koszycki Program Rządu pozbawił praw politycznych ponad połowę obywateli. Zarazem „uprawomocnił” najbliższe polityczne, wojskowe i kulturalne więzi Czechosłowacji ze Związkiem Sowieckim. Tak zwane dekrety Beneša wykraczały daleko poza mandat prezydenta, jakim obdarzyli go zachodni sojusznicy – czyli nie Czesi ani Słowacy – w okresie emigracji (chodzi o dekrety wydawane w czasie wojny lub po niej)⁶. Dekretów było łącznie 143, w tym 45 wydanych na uchodźstwie w Londynie (okres 21 lipca 1940 – 5 marca 1945) oraz 98 wydanych po powrocie do Czechosłowacji (23 kwietnia 1945 – 27 październik 1945). Uchwałił je Front Narodowy, czyli koalicja polityczna, która pod egidą Armii Czerwonej uzurpowała sobie władzę. Najbardziej znaczące powojenne dekrety spowodowały (1) prześladowania (czy wręcz

Edvarda Beneša w czasach II wojny światowej i tzw. Trzeciej Republiki Czechosłowackiej (obszerne cytaty z konkretnych prac wymienionych historyków podano w tekście) zob. J. Cholínský, *Pravda je akademikovým mečem, protivníství výzvou a příležitostí. Josef Kalvoda a historiografie českých soudobých dějin, část II*, http://librinostri.catholica.cz/download/Josef_Kalvoda_a_historiografie_1_a_2.pdf, dostęp: 2 VII 2018 r.

⁶ Edvard Beneš złożył dymisję 5 X 1938 r. Ustawodawcze Zgromadzenie Narodowe ponownie wybrało go na prezydenta 19 VI 1946 r. W latach 1940–1942 był uznawany za granicę przez Wielką Brytanię, Związek Sowiecki i Stany Zjednoczone Ameryki jako prezydent Tymczasowej Organizacji Państwowej Czechosłowacji na emigracji. Po zakończeniu wojny jego wybór na prezydenta zatwierdziło Tymczasowe Zgromadzenie Narodowe 28 X 1945 r. Jego uznanie w 1945 r. i wybór w 1946 r. są obecnie postrzegane jako zgodne z prawem w ramach czeskiego prawa konstytucyjnego, chociaż przeprowadził je parlament, który obejmował tylko połowę sceny politycznej.

czystkę etniczną) Niemców sudeckich oraz Węgrów na podstawie orzeczenia zbiorowej winy, (2) polowania na domniemanych zdrajców, kolaborantów i „elementy faszystowskie” (tzn. nie tylko na rzeczywistych sprawców, lecz także konkurentów politycznych) oraz (3) wywłaszczenia mienia na wielką skalę (czyli tzw. nacjonalizację mienia)⁷.

Do tzw. rządu koszyckiego weszli przedstawiciele londyńskiego uchodźstwa pod wodzą Edvarda Beneša i emigracji moskiewskiej, kierowanej przez przywódcę komunistów Klementa Gottwalda „pod patronatem” Józefa Wissarionowicza Stalina. Rząd reprezentował koalicję, nazwaną na potrzeby propagandy Frontem Narodowym, tworzoną przez cztery partie czeskie: Czechosłowacką Partię Narodowosocjalistyczną (Československá strana národně socialistická), Czechosłowacką Partię Ludową (Československá strana lidová)⁸, Czechosłowacką Partię Socjaldemokratyczną (Československá sociální demokracie), Komunistyczną Partię Czechosłowacji (Komunistická strana Československa) oraz dwie słowackie: Partię Demokratyczną (Demokratická strana)⁹ i Komunistyczną Partię Słowacji (Komunistická strana Slovenska). Pod fałszywym pretekstem kolaboracji z nazizmem zakazano – pod nadzorem Armii Czerwonej – działalności przedwojennych partii prawicowych i centrowych, w tym od lat najpotężniejszej centroprawicowej Republikańskiej Partii Ludu Rolniczego i Małorolnego (Republikánská strana zemědělského a malorolnického lidu – tzw. partia agrarna, agrariusze)¹⁰. Zakazane i – podobnie jak agrariusze – szkalowane były również partie prawicowe: partia narodowo-demokratyczna (Československá národní demokracie, Národní sjednocení)¹¹ i partia drobnych przedsiębiorców (Československá strana živnostensko-obchodnická). Całkowicie wyeliminowano partie Niemców sudeckich, włącznie z wyraźnie antynazistowską i państwowotwórczą socjaldemokracją, a także Słowacką Partię Ludową Andreja Hlinki (Hlinkova slovenská ľudová strana), podczas wojny powiązaną z autorytarną Republiką Słowacką¹².

⁷ Na temat dekretów z głównego postkomunistycznego nurtu: z historiograficzno-prawnego punktu widzenia zob. np. J. Kuklík, *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů*, Praha 2002; z punktu widzenia krytycznego wobec dekretów zob. E. Mandler, *Benešovy dekrety*, Praha 2002.

⁸ Jedyna w ramach Frontu Narodowego niesocjalistyczna czeska partia o orientacji katolickiej. Kapłani – członkowie jej kierownictwa (przewodniczący Jan Šrámek oraz jego zastępca František Hála) już podczas wojny dołączyli do Beneša i wraz z nim głosili potrzebę współpracy z ZSRS i komunistami. Wielu zwykłych członków nie zgadzało się z tym kierunkiem, lecz ich wpływy nie wystarczały do wymiany kierownictwa ani zmiany orientacji.

⁹ W tej partii po wojnie działali wspólnie słowaccy ewangelicy i katolicy. Zob. M. Sýrný, *Slovenskí demokraci '44–48. Kapitoly z dejín Demokratickej strany na Slovensku v rokoch 1944–1948*, Banská Bystrica 2010.

¹⁰ Zob. J. Rokoský, *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011; *idem*, *Dvakrát otrokem. Paměti agrárníka Oldřicha Suchého*, Praha 2014; J. Urban, J. Rokoský, *František Udržal. Sedlák a politik*, Praha 2016; E. Janečková, *Proces s protektorátní vládou*, Praha 2012.

¹¹ Zob. J. Tomeš, *Nacionalismus a demokracie. Úskalí české nacionální strany v meziválečném Československu*, [w:] *Agrárníci národní demokracie a lidovci ve druhém poločase první československé republiky*, red. E. Broklová, Praha 2008, s. 130–203; *Národní sjednocení v mnichovské krizi 1938. Svědectví Františka Ježka* [w:] *Na pozvání Masarykova ústavu 5*, Praha 2007, s. 125–144; M. Winklerová, *Karel Kramář (1860–1937). Představa o sobě samých, vnímání druhých a modernizace v pojetí českého politika*, Praha 2011; M. Lustigová, *Karel Kramář. První československý premiér*, Praha 2007; J. Cholínský, *Národní demokrat Rudolf Kopecký v boji za svobodu vlasti. Poslední „mladočech“ a první žurnalista středopravicového politického tábora v exilu* [w:] *Politický exil z krajín strednej a východnej Európy. Motívy, stratégie, aktivity a perspektívy na Východe a Západe, 1945–1989*, red. P. Jašek, Bratislava 2017, s. 147–216.

¹² *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945*, red. A. Bartlová, R. Letz, P. Mulík, Martin 2006.

Z punktu widzenia politologii teoretycznej reżim polityczny ludowo-demokratycznej tzw. Trzeciej Republiki Czechosłowackiej (istniejącej od 8 maja 1945 r. do 25 lutego 1948 r.) można określić jako autorytaryzm, aczkolwiek w systemie wprowadzonym przez rząd Frontu Narodowego były zarazem elementy totalitaryzmu i demokratyzmu¹³. Realia Trzeciej Republiki w przeważającej mierze odpowiadają jednak podstawowym cechom autorytaryzmu zgodnie z poszerzoną teorią socjologa i politologa Juana Linza, a mianowicie: (1) ograniczony pluralizm, (2) mobilizowanie polityczne mas przy jednoczesnej lub późniejszej depolityzacji rzeczywistej i potencjalnej opozycji, (3) sprzeczność pomiędzy mentalnością a ideologią – a bardziej konkretnie zespolenie dwu wymiennych przez Linza typów reżimu autorytatywnego: „demokracji” rasowej i etnicznej oraz skażonego reżimu pretotalitarnego. Oprócz autorytaryzmu w Trzeciej Republice można dopatrzeć się znaków totalitaryzmu – ideologizacji (nacjonalizm i sowietofilia w połączeniu z wizją socjalistyczną) oraz terroru wobec politycznych i potencjalnych konkurentów (prześladowanie eksponentów partii agrarnej i innych w ramach sądownictwa retrybucyjnego, wykorzystywanego do celów politycznych)¹⁴, terroru wobec grup narodowościowych i etnicznych – Niemców sudeckich i Węgrów¹⁵.

W krótkim czasie po przewrocie lutowym 1948 r., gdy pełniły władzy w Czechosłowacji przejęli komuniści, w czeskim ruchu politycznym na uchodźstwie oraz w powstającym za granicą antykomunistycznym ruchu oporu prym zaczęli wieść znani eksperenci i sympatycy niekomunistycznej części powojennego Frontu Narodowego¹⁶. Przyjmując Koszycki Program Rządowy oraz akceptując i wykorzystując w celach politycznych rewolucyjne ustawodawstwo, spowodowali oni *de facto* zniesienie obowiązującej ustawy zasadniczej i podstawowych zasad konstytucyjnych, włącznie z pluralizmem politycznym. Były to te same osoby, które jeszcze niedawno wraz z komunistami w Koszyckim Programie Rządowym deklarowały polityczną wolę „najbliższej” współpracy ze Związkiem Sowieckim „na wszelką przyszłość”, zakazując działalności konkurencyjnych partii politycznych, przy czym ich działaczy prześladowano i więziono¹⁷. Z ich sojuszu ze Związkiem Sowieckim „na wszelką

¹³ Trafne charakterystyki totalitaryzmu i autorytaryzmu zob. S. Balík, M. Kubát, *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, Praha 2012, s. 41–67.

¹⁴ J. Rokoský, *Rudolf Beran a jeho doba...*; *idem*, *Dvakrát otrokem...*; J. Urban, J. Rokoský, *František Udržal...*; E. Janečková, *Proces s protektorátní vládou...*

¹⁵ T. Staněk, *Poválečné „excesy” v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Praha 2005; *idem*, *Tábory v českých zemích 1945–1948*, Šenov u Ostravy 1996; A. von Arburg, T. Staněk, *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů*, t. 1: *Češi a Němci do roku 1945: úvod k edici*, Středokluky 2010; *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů*, t. 2, cz. 3: *Akty hromadného násilí v roce 1945 a jejich vyšetřování*, Středokluky 2010; *Vysídlení Němců a proměny českého pohraničí 1945–1951. Dokumenty z českých archivů*, t. 2, cz. 1: *Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun” a počátky osídlování*, Středokluky 2011.

¹⁶ Szczegóły zob. F.D. Raška, *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949–1961*, Praha 2009.

¹⁷ Spośród czeskich ministrów powojennego czechosłowackiego rządu Koszycki Program Rządowy podpisali wraz z ośmioma komunistami i pięcioma słowackimi niekomunistami socjaldemokraci: Zdeněk Fierlinger (prawdopodobnie agent NKWD, został premierem), Bohumil Laušman, Václav Majer, narodowi socjaliści: Josef David, Hubert Ripka, Jaroslav Stránský, ludowcy František Hála, Adolf Procházka, Jan Šrámek i tzw. niezrzeszeni: Antonín Hasal (generał, człowiek Beneša), Jan Masaryk i Ludvík Svoboda (generał bliski komunistom, podczas wojny pod wpływami NKWD, został ministrem obrony). Wśród nich po puczu komunistycznym na czele Rady Wolnej Cze-

przyszłość” po drobnej zmianie sformułowania powstał sojusz „na wieczne czasy” – jedno z najważniejszych komunistycznych haseł wbijanych do głów sowietyzowanego społeczeństwa. Wielu z nich stało się uchodźcami politycznymi – wespół z tymi, których wcześniej zniesławiali i prześladowali. Do czołówki politycznego uchodźstwa wyniosła ich poniekąd paradoksalnie – dzięki linii polityki zagranicznej USA na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych – ciągłość stanowisk politycznych, które zajmowali w ramach Frontu Narodowego przed przewrotem komunistycznym. Owi „narodowo-frontowi” politycy, wspierani finansowo przez amerykańskie ministerstwo spraw zagranicznych, założyli i prowadzili Radę Wolnej Czechosłowacji (Rada svobodného Československa – RSC)¹⁸. Zarazem na emigracji rozwijały się inne silne czeskie i słowackie środowiska polityczne, zdecydowanie odrzucające RSC ze względu na jej skład personalny i program, stanowiący kontynuację „ludowo-demokratycznych” idei Frontu Narodowego¹⁹. Do RSC na uchodźstwie z powodów taktycznych przyłączyły się reaktywowana partia agrarna oraz marginalne frakcje partii narodowo-demokratycznej i drobnych przedsiębiorców. Opozycję wobec „fikcyjnych antykomunistów” z RSC tworzyli natomiast prawdziwi antykomuniści – Czeski Komitet Narodowy (Český národní výbor)²⁰, któremu przewodniczył generał Lev Prchala; Stowarzyszenie Czeskich Federalistów Demokratycznych (Sdružení českých demokratických federalistů) pod przewodnictwem Vladimíra Pekelskiego²¹; Czeski Ruch

chosłowacji (*Rada svobodného Československa*, 1949) na uchodźstwie pozostali: Antoni Hasal, Václav Majer, Adolf Procházka, Hubert Ripka i Jaroslav Stránský, a także inni wpływowi politycy i przedstawiciele życia publicznego, np. powojenny przewodniczący partii narodowosocjalistycznej Petr Zenkl, który został przewodniczącym RSC, bądź opiewający po wojnie socjalizm i Związek Sowiecki dziennikarz Ferdinand Peroutka, który został dyrektorem czeskiej sekcji Radia Wolna Europa.

¹⁸ Zob. F.D. Raška, *Opuštění bojovníci...*; B. Čelovský, *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa*, Senov u Ostravy 2000; J. Cholínský, *Poutník Josef Kalvoda*, Kladno 2002; *idem*, *Národní demokrat Rudolf Kopecký...*; P. Kosatík, *Ferdinand Peroutka. Pozdější život (1938–1978)*, Praha–Litomyšl 2000; *idem*, *Tigrid, poprvé. Průvodce osudem inteligentního muže ve dvacátém století*, Praha 2013.

¹⁹ J. Cholínský, *Nesmiřitelný rozkol 1948–1956. Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí, „Securitas Imperii”* 2010, nr 16, s. 52–87; *Pravá tvář. Antologie české exilové publicistiky 1948–1968*, t. 1: „Prchalovci”, *národní demokraté a spol.*, t. 2: *Křesťanští demokraté, katoličtí federalisté a spol.* (ten dwuczęściowy zbiór czeskiej centroprawicowej publicystyki na emigracji, obejmujący ok. 2500 stron ze szczegółowym wprowadzeniem redaktora *Czeska emigracja polityczna i jej prawe oblicze* oraz aparatem naukowym, jest przygotowywany do druku w Instytucie Badania Reżimów Totalitarnych w Pradze (USTR) pod red. J. Cholínskiego); J. Cholínský, *Český a slovenský protikomunistický odboj v zahraničí po únoru 1948. Sonda do vztahů Čechů a Slováků neuznávajících Radu svobodného Československa* [w:] *Protikomunistický odboj v střednej a východnej Európe. Zborník z medzinárodnej konferencie Bratislava 14.–16. novembra 2011*, red. P. Jašek, Bratislava 2012, s. 707–742. O słowackiej emigracji zob. R. Letz, *Slovenský politický exil a komunizmus v európskom kontexte* [w:] *Politický exil z krajín strednej a východnej Európy...*, s. 19–42; I. Uhrík, *„Československý” politický exil v Spojených štátoch amerických a Spojenom kráľovstve na začiatku studenej vojny* [w:] *Politický exil z krajín strednej a východnej Európy...*, s. 335–424. Dalsze zbiory zob. *Slovenský povojnový exil. Zborník zo seminára Dejiny slovenského exilu po roku 1945 v Matici slovenskej v Martine* 27.–28. júna 1996, red. J. Chovan-Rehák, G. Grácová, P. Maruniak, Martin 1996; P. Maruniak, G. Gracová, *Slovenská štátnosť a slovenský povojnový exil. (Zborník prednášok v dome Matice slovenskej v Žiline r. 2007)*, Martin 2008.

²⁰ J. Cholínský, *Český národní výbor v Londýně proti vládám československé Národní fronty. Výbrané dokumenty z let 1945–1947, „Securitas Imperii”* 2018, nr 1, s. 288–359; *idem*, *Český národní výbor v Londýně a počátky českého protikomunistického odboje v zahraničí (vybrané dokumenty z let 1948–1950)* [w:] P. Žáček i in., *Vyjádření úcty a vděčnosti – Sborník o protikomunistickém odboji*, Praha 2013, s. 158–176.

²¹ J. Cholínský, *Causa Vladimír Pekelský a fenomén viny – příspěvek k dějinám zahraničního protikomunistického odboje, „Distance”* 2012, nr 2/4.

Chrześcijańsko-Demokratyczny (České křesťansko-demokratické hnutí)²² pod przewodnictwem Bohdana Chudoby i Josefa Kalvody oraz inne ugrupowania, łącznie z frakcjami partii narodowo-demokratycznej (ich liderem był doskonały publicysta Rudolf Kopecký²³), partii drobnych przedsiębiorców i socjaldemokratów.

Przywódcy RSC, łącznie z jednym z głównych sowietyzatorów powojennej Czechosłowacji – narodowym socjalistą Hubertem Ripką, i innymi działaczami z kręgu byłego Frontu Narodowego w zachodnich kręgach politycznych i medialnych deklarowali sprzeciw wobec reżimu komunistycznego, względnie podkreślali swój opór wobec komunistów przed lutym roku 1948²⁴. Jako reakcja na taką zmianę retoryki pojawiły się w emigracyjnych czasopismach wydawanych przez środowiska nieuznające Frontu Narodowego ani RSC rubryki pod tytułem *Co mówili wczoraj* itp., gdzie przypomniano publiczne wystąpienia owych osób w latach powojennych. Takie rubryki powstały m.in. w pismach „Bohemia” (Monachium), „Rozprawy” (Bruksela), „Křesťanská demokracie” (Nowy Jork), „Národní demokrat” (Chicago), „Národ (Londyn)”. Przykładowe treści odzwierciedlają następujące cytaty: „Wszyscy Czesi i Słowacy zgadzają się, że współpraca ze Związkiem Sowieckim jest konieczna dla naszych własnych i narodowych interesów. Nigdy nie będziemy przeciwko Związkowi Sowieckiemu, ale zawsze pójdziemy z nim ramię w ramię” – dr Zenkl na posiedzeniu Tymczasowego Zgromadzenia Narodowego w Pradze w listopadzie 1945 r.²⁵; „Wschód – tam nasz wyzwoliciel, sprzymierzeniec i nasz obrońca na przyszłość. Jakże mogą się jeszcze znaleźć w Anglii działacze przejawiający zatwardziałą nienawiść do Związku Sowieckiego? Tacy nie mogą być zatem naszymi przyjaciółmi” – „Dnešek”, 11 czerwca 1946 r., redaktor naczelny Ferdinand Peroutka; „Zacieśnianie stosunków gospodarczych między ZSRS a Czechosłowacją nie jest dyktowane przez komunistów. To jest moja polityka” – minister handlu zagranicznego Hubert Ripka w „New York Herald Tribune” w październiku 1947 r.²⁶

Przy badaniu i ocenie kontekstu (rodzącej się nie tylko w środowisku moskiewskim, ale i na londyńskiej emigracji w czasach II wojny światowej) sowietyzacji Czechosłowacji koniecznie należy konsekwentnie oddzielać fakty historyczne od retoryki komunistycznych i niekomunistycznych graczy sceny politycznej. Przy czym owa retoryka jest sama w sobie faktem historycznym godnym szczególnej uwagi. Ówczesna retoryka Beneša i niekomunistów z Frontu Narodowego paradoksalnie stała się jedną z podpór post-

²² *Idem*, *Sociální nauka katolické církve jako zbroj ve studené válce. Simeon Ghelfand a český protikomunistický odboj v zahraničí* [w:] P. Žáček i in., *Vyjádření úcty a vděčnosti. 2. Sborník o protikomunistickém odboji*, Praha 2015, s. 204–219; *idem*, *Vojáci Kristovi, aréna volá! Sursum corda! Josef Kalvoda a český protikomunistický odboj v zahraničí*, „Paměť a dějiny” 2010, nr 2, s. 94–108; *idem*, *Poutník Josef Kalvoda...*

²³ *Idem*, *Národní demokrat Rudolf Kopecký...*

²⁴ W tym kontekście można wskazać chociażby książkę Huberta Ripki wydaną po czesku dopiero po upadku komunizmu (*Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka*, Brno 1995), opublikowaną w 1949 r. w języku francuskim (*Le Coup de Prague. Une Révolution Préfabriquée*, Paris 1949), a w 1950 r. po angielsku (*Czechoslovakia Enslaved. The Story of The Communist Coup d'Etat*, London 1950), względnie liczne orędzia RSC (B. Čelovský, *Politici bez moci...*, s. 182–217) i jej członków oraz czasopisma wydawane przez RSC („Zpravodaj RSC”, „Hlas Česko-slovenska” – Waszyngton) oraz przez przedstawicieli byłego Frontu Narodowego (np. „Svobodný zítřek” – Paryż).

²⁵ „Národní demokrat”, maj 1954, s. 4.

²⁶ „Rozprawy” 1951, r. 2, nr 8.

komunistycznego mainstreamowego poglądu historiograficznego legitymizującego i usprawiedliwiającego politykę Beneša, Tymczasowej Organizacji Państwowej Republiki Czechosłowackiej na Emigracji oraz powojennego Frontu Narodowego. Opinie proklamowane przez Beneša i innych były bezkrytycznie przyjmowane, bez rozróżnienia tego, co mówił on i pisał, bez analizy jego działań i skutków postępowania. Jeśli chodzi o umotywowanie działań Beneša, jako ważny czynnik przedstawia się jego wysiłki jako demokracji z przekonania, który za cel stawia sobie społeczne dobro, podczas gdy bardziej realistyczny wydaje się obraz patologicznej ambicji dążenia do władzy i nie mniej patologicznego przekonania o własnej misji²⁷.

Do zrozumienia kontekstu (genezy sowietyzacji i odpowiedzialności za przygotowanie jej podwalin już podczas wojny), a równocześnie zweryfikowania „mainstreamowej interpretacji” przyczyn sowietyzacji może się przyczynić analogia do metody wykorzystywanej kilkadziesiąt lat temu w emigracyjnych czasopismach – czyli przypominanie tego, co, przez kogo i kiedy zostało publicznie wypowiedziane. Szczególnie reprezentatywna jest treść jednej niewielkiej publikacji, wydanej w 1944 r. w Londynie w języku czeskim pod tytułem *S Východem a Západem* (Ze Wschodem i Zachodem) i po angielsku jako *East and West*²⁸. Jej autor (międzywojenny historyk i dziennikarz) Hubert Ripka – sekretarz stanu w Ministerstwie Spraw Zagranicznych, minister rządu emigracyjnego i główny popularyzator linii politycznej Beneša – podsumowuje, tłumaczy i wychwala w niej prosowiecką orientację czechosłowackiej polityki zagranicznej na uchodźstwie w czasie II wojny światowej oraz jej ciągłość z przedwojenną polityką Beneša.

PROJEKT PARTNERSTWA CZECHOSŁOWACKO-SOWIECKIEGO W PROPAGANDOWYM WYDANIU HUBERTA RIPKI

W publikacji *Ze Wschodem i Zachodem* Hubert Ripka ideowo i retorycznie nawiązuje do podstawowego dzieła ideologicznego Edvarda Beneša *Demokracie dnes a zítra*, opublikowanego najpierw w języku angielskim jako *Democracy Today and Tomorrow* w 1939 r. w Nowym Jorku i w Londynie, następnie w języku czeskim, po raz pierwszy w Londynie w roku 1942. Publikacja *Ze Wschodem i Zachodem* składa się z trzech elaboratów powstałych na podstawie treści wykładów i przemówień autora²⁹, które – jak napisano we wstępie – „zarówno wyjaśniają czechosłowackie stanowisko wobec Związku Sowieckiego, jak i chcą dopomóc w zrozumieniu faktu, że międzynarodowa współpraca z mocnym imperium sowieckim leży w podstawowym interesie całego świata”. Ponadto zawiera kluczowe dokumenty i przemówienia Beneša i Ripki dotyczące stosunków cze-

²⁷ Na temat motywacji Beneša wraz z charakterystykami i świadectwem jego kanclerza Jaromíra Smutného zob. J. Kalvoda, *Benešova politika během druhé světové války*, „Národní politika”, styczeń–październik 1975 [w:] *idem, Z bojů o zítřek*, t. 3: *Historické eseje*, Kladno 1998, s. 110–133.

²⁸ H. Ripka, *S Východem a Západem*, Londýn 1944 (w języku angielskim *East and West*, London 1944).

²⁹ E. Beneš, *Democracy Today and Tomorrow*, New York–London 1939 (w języku czeskim po raz pierwszy: *Demokracie dnes a zítra*, Londýn 1942).

chosłowacko-sowieckich podczas wojny. Publikacja stanowi godny uwagi konglomerat faktów, sztabowych haseł, półprawd i manipulacji, zamierzonych kłamstw i kolosalnych pomyłek, które Hubert Ripka zaprezentował czeskim i słowackim oraz międzynarodowym odbiorcom mniej więcej rok przed zakończeniem wojny. Co więcej, jest ona specyficznym dokumentem historycznym, obnażającym zarówno pierwotnie pro-sowiecką politykę zagraniczną czechosłowackiego rządu na uchodźstwie i korelującą z nią radykalną socjalistyczno-rewolucyjną orientację, skrywaną pod hasłami niekwestionowanej walki z nazistowską okupacją, jak i wyrafinowaną propagandę, związaną z jej usprawiedliwieniem i wdrażaniem. Ripkowa zagmatwana „esencja” czechosłowackiej (czy właściwie Benešowej) polityki zagranicznej mówi sama za siebie, mimo to do niektórych poniższych cytatów dodano związane wyjaśnienia.

W pierwszej kolejności warto jednak przypomnieć podstawowy kontekst:

1. Nadzrędnne ukierunkowanie polityki zagranicznej tzw. Tymczasowej Organizacji Państwowej Republiki Czechosłowackiej na Emigracji na Związek Sowiecki autorytatywnie przeforsował i wdrażał jej przywódca Edvard Beneš od samego początku lat czterdziestych XX w.³⁰

Usankcjonował on także swoją dominację w kierowaniu zagranicznym ruchem oporu kosztem zasad demokratycznych oraz z pominięciem szerszego konsensusu politycznego i narodowościowego³¹. Beneš był wskutek tego nazywany dyktatorem, wodzem i autokratą. Nie tylko pejoratywnie, przez przeciwników, lecz także z uznaniem, przez sprzymierzeńców. Problematyczność jego „wodzowskiej” legitymizacji nie leży jedynie w wykoncypowanej teorii ciągłości prezydentury³², lecz przede wszystkim w sposobie, jakim przy pomocy współpracowników degradował i denuncjował przeciwników, czyli tych przedstawicieli czeskiej i słowackiej emigracji, którzy mieli inne poglądy na temat polityki zagranicznej – np. zwolenników bliskiej współpracy środkowoeuropejskiej, przeciwników powiązań ze Związkiem Sowieckim i współpracy z komunistami. Następstwem było w niektórych przypadkach wielomiesięczne internowanie oponentów przez władze brytyjskie na podstawie fałszywych oskarżeń (sporządzonych przez służbę wywiadu Beneša pod kierownictwem pułkownika Františka Moravca). Uczestnik zagranicznego ruchu oporu antyhitlerowskiego

³⁰ Beneš utrzymywał kontakty z NKWD za pośrednictwem swoich służb wywiadowczych, kierowanych przez pułkownika (później generała) Františka Moravca nawet w okresie współpracy sowiecko-nazistowskiej. Gdy Związek Sowiecki stał się członkiem koalicji antyhitlerowskiej, Beneš wydał Moravcowi polecenie, aby wszelkie informacje otrzymywane od Brytyjczyków przekazywać także Sowietom, bez wiedzy Brytyjczyków.

³¹ Zob. S. Osuský, *Pravda vítazí; „Rízená demokracie” pri práci; Triedenie duchov nastalo; Beneš a Slovensko*, Londyn 1942–1943; M. Hodža, *Federation in Central Europe – Reflections and Reminiscences*, New York 1943; K. Locher, *Naše akce*, London 1942.

³² 30 IX 1938 r. Beneš (wraz z marionetkowym rządem) niezgodnie z konstytucją podjął decyzję o podporządkowaniu się Czechosłowacji warunkom określonym w układzie monachijskim i *de facto* oddał przygraniczne terytorium Czechosłowacji Niemcom. Następnie 5 X 1938 r. ustąpił ze stanowiska i jako osoba prywatna odleciał na Zachód. Jego teoria o ciągłości prezydentury po zajęciu Czech przez nazistowskie Niemcy była więc zupełnie sfabrykowana, nie miała najmniejszego oparcia w rzeczywistości ani podstawy prawnej. W 1941 r. ciągłość prezydentury Beneša uznał Związek Sowiecki, lecz nie zrobili tego zachodni sojusznicy.

pisarz Vladimír Štědrý (w latach pięćdziesiątych ponownie na emigracji, pracował jako redaktor Radia Wolna Europa) w swej publikacji *Jak se stalo Československo satelitem Sovětského svazu. K 15. výročí bolševisace Československa 25. února 1948* (Jak Czechosłowacja stała się satelitą Związku Sowieckiego. Na 15. rocznicę bolszewizacji Czechosłowacji 25 lutego 1948)³³ pisze, że w Londynie był świadkiem „rozdzielania narodu przez grupę narodowych socjalistów Beneša, która tworzyła rdzeń jego późniejszego czechosłowackiego rządu na uchodźstwie”, co uważa za najsmutniejsze zjawisko emigracji. Dalej podaje, że „już od roku 1939 rozpoczęło się: dzielenie narodu na »lud wierny Benešowi« i na rzekomych »faszystów«, podobnie jak komuniści już dawno przed wojną dzielili robotników na »uświadomionych« i »socjal-faszystów«. Taka klasyfikacja była prowadzona przez ugrupowanie Beneša celowo i wytrwale. Upokarzające etykietowanie wszystkich członków byłych partii fundamentalnie antykomunistycznych jako »faszystów« i »kolaborantów« było przez nich szerzone słowem i pismem w całej zagranicy i przygotowywało grunt dla późniejszej smutno osławionej »rewolucyjnej retribucji« Beneša. Ta podła propaganda była ze wszech miar wspierana także przez komunistów”³⁴.

2. W tych działaniach Beneša znacząco wspierało wiele osób. Z punktu widzenia realizacji jego polityki zagranicznej do najbardziej znaczących należeli ministrowie rządu na uchodźstwie Hubert Ripka i Jan Masaryk.

Ripka był głównym ideologiem i propagatorem linii politycznej Beneša w ramach rządu na uchodźstwie oraz na forum Rady Państwa (np. jego wykłady podczas posiedzeń Rady Państwa z 25 czerwca 1942 r., 15 grudnia 1943 r. i 8 maja 1944 r.³⁵), a także podczas wykładów otwartych i w licznych publikacjach. Z kolei Jan Masaryk propagował prosowiecką politykę Beneša na forum międzynarodowym jako minister spraw zagranicznych, a także przez swoje przemówienia radiowe adresowane do rodaków w ojczyźnie, np. po powrocie z USA do Londynu 16 lutego 1944 r. oznajmił w czechosłowackiej audycji radiowej: „Podróż Beneša do Moskwy jest w Ameryce aprobowana, a jej historyczne znaczenie jest uznawane. Co prawda i tam jest kilku reakcjonistów, którzy skrywają swoje egoistyczne interesy za pozorowanym strachem przed bolszewizmem. Nawet nie próbowałem ich przekonywać”³⁶. W przywołanym wcześniej przemówieniu radiowym z 7 listopada 1944 r. przy okazji rocznicy rewolucji bolszewickiej Masaryk mówił o „myślowym impulsie, z którego cały świat będzie się zawsze uczyć”, czy też o tym, że „dzięki bolszewickiej rewolucji rosyjski spichlerz [...] wydał chleb rosyjskiemu robotnikowi i rolnikowi” (*sic!*), dalej oznajmił, że „potrzeba było, niestety, tej wojny, aby świat doszedł do przekonania, iż bez Związku Sowieckiego pokój nie może być zapewniony”³⁷.

³³ V. Štědrý, *Jak se stalo Československo satelitem Sovětského svazu. K 15. výročí bolševisace Československa 25. února 1948*, Chicago 1963.

³⁴ *Ibidem*, s. 3–4.

³⁵ H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 83–94, 97–109, 126–129.

³⁶ J. Masaryk, *Volá Londýn...*, s. 267.

³⁷ *Ibidem*, s. 292.

3. Kulminacją i potwierdzeniem tej orientacji była czechosłowacko-sowiecka umowa z roku 1943 zawarta wbrew woli Brytyjczyków, goszczących czechosłowackie władze emigracyjne.

Analizę międzynarodowego znaczenia tej umowy przeprowadził na podstawie szczegółowych badań archiwalnych historyk Josef Kalvoda. W pracy *Czechoslovakia's Role in Soviet Strategy* i w wielu opracowaniach z lat sześćdziesiątych i osiemdziesiątych XX w. ocenił jej wpływ na późniejszą sowietyzację Czechosłowacji i jednocześnie całej Europy Środkowej³⁸.

4. Umowa stanowiła, ogólnie powiedziawszy, wyraz niewdzięczności wobec polskiego rządu na uchodźstwie i uniemożliwiła dalszą sensowną współpracę „środkoeuropejską”.

W czasach gdy Związek Sowiecki był sojusznikiem Niemiec, przyjazna postawa w pełni uznawanego przez społeczność międzynarodową polskiego rządu na uchodźstwie oraz jego premiera Władysława Sikorskiego wobec Beneša i czechosłowackiego rządu emigracyjnego (uznanego przez Wielką Brytanię dopiero 21 lipca 1940 r. jedynie częściowo jako rząd tymczasowy) znacząco dopomogła mu na forum międzynarodowym. Prowadzono wówczas rozmowy zakończone podpisaniem 11 listopada 1940 r. wspólnej deklaracji, w której wyrażono wolę zakończenia dotychczasowych sporów i wzajemnej współpracy oraz wstępnie ogłoszono powojenną konfederację obu państw, która miała stanowić podstawę nowego porządku w Europie Środkowej. Po przyłączeniu się Związku Sowieckiego do antyhitlerowskiej koalicji Beneš bez wahania przyznał pierwszeństwo nowej współpracy z Sowietami. Co więcej, aprobując sowieckie stanowisko, porzucił koncepcję planowanej konfederacji polsko-czechosłowackiej. Edward Raczyński, polski minister spraw zagranicznych, który uprzednio przychylnie oceniał współpracę z Benešem, stwierdził wówczas: „Czeskie próby wykorzystywania naszych problemów z Moskwą [...] powodują, że w ustach pozostaje smak goryczy i negatywnie wpływają one, a wręcz wprost niweczą plany bliższej współpracy, tak ważnej dla obu naszych krajów”³⁹.

5. Kulminacją owej niewdzięczności w stosunku do Polski była późniejsza zdrada wobec rządu RP na uchodźstwie i uznanie przez Czechosłowację prosowieckiego lubelskiego rządu marionetkowego.

³⁸ J. Kalvoda, *Czechoslovakia's Role...* Z nowszych prac wspomnianą problematykę najlepiej oddają fragmenty książki: J. Hrbek, V. Smetana i in., *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*, Praha 2009, s. 24–88, a także studium: V. Smetana, *Pod křídla Sovětů. Mohlo se Československo vyhnout „sklouznutí” pod železnou oponou?*, „Soudobé dějiny” 2008, r. 15, nr 2, s. 274–302. Zob. też J. Němeček, *Československo-sovětská smlouva 1943*, Praha 2013.

³⁹ Cyt. za: J. Kalvoda, *Role Československa v sovětské strategii...*, s. 165. Dalsze szczegóły zob. *idem*, *Czechoslovak-Polish Confederation*, „Kosmas. Journal of Czechoslovak and Central European Studies” 1982, r. 1, nr 2; M.K. Kamiński, *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski: polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939–1943*, Warszawa 2005; *idem*, *Edvard Beneš we współpracy z Kremlem. Polityka zagraniczna władz czechosłowackich na emigracji 1943–1945*, Warszawa 2009. Na temat interpretacji broniącej polityki Beneša wobec polskiego rządu na uchodźstwie zob. J. Němeček, *Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939–1945*, Praha 2003.

Uznanie przez czechosłowacki rząd emigracyjny 31 stycznia 1945 r. Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, pozostającego pod całkowitym wpływem sowieckim, za rząd Polski kosztem prawowitego rządu RP na uchodźstwie wpłynęło na dalsze wzmocnienie pozycji Stalina w sprawie Polski w Jałcie. Beneš i spółka pierwsi po Sowietach uznali opanowany przez komunistów tzw. rząd lubelski i jednocześnie zerwali stosunki dyplomatyczne z rządem RP na uchodźstwie⁴⁰.

6. **Wspomniana umowa czechosłowacko-sowiecka była punktem zwrotnym nie tylko dalszej polityki zagranicznej, lecz także wewnętrznej polityki Tymczasowej Organizacji Państwowej Republiki Czechosłowackiej na Emigracji.**
7. **Umowa i związane z nią niejawne uzgodnienia potwierdziły inicjatywę i współpracę czechosłowackiego prezydenta i rządu na uchodźstwie z czeskimi i słowackimi komunistami oraz wstępnie określiły kształt powojennego porządku politycznego.**
8. **Rząd emigracyjny oddał z końcem wojny zasadniczą część władzy komunistom, a następnie jego najważniejsi przedstawiciele wspólnie z komunistami, w ramach koalicyjnego Frontu Narodowego, opierając się na potęgze Armii Czerwonej, zaprowadzili w odnowionym państwie autorytarny reżim o charakterze nacjonalistyczno-socjalistycznym.**
Koszycki Program Rządowy był w zasadzie programem sowietyzacji Czechosłowacji autorstwa partii komunistycznej. Nie zmniejsza to jednak miary odpowiedzialności niekomunistycznych sygnatariuszy, którzy aktywnie pomagali w jego realizacji w nadziei, że komuniści będą się z nimi przez długi czas dzielić władzą.
9. **Głównymi cechami tego reżimu i powojennych rządów Frontu Narodowego były: niezgodność z obowiązującą konstytucją, łamanie podstawowych praw człowieka i obywatela oraz świadome preferencyjne ukierunkowanie polityki zagranicznej na Związek Sowiecki⁴¹.**

Teraz jednak powróćmy do książki Ripki *S Východem a Západem*. W pierwszym z trzech wspomnianych elaboratów, zatytułowanym *Rusko a Západ* (Rosja i Zachód), Ripka broni rewolucji bolszewickiej jako uzasadnionego wyrazu emancypacji rosyjskiego społeczeństwa, wskazując na jej ideowy związek z rewolucją francuską oraz przedstawiając ją jako potencjalne źródło inspiracji dla powojennego rozwoju zachodnich demokracji w sferze „równości ekonomicznej” i „sprawiedliwości społecznej”. Pisze m.in., że „bolszewizm wyprowadził Rosję z izolacji społecznej [...] lud sowiecki faktycznie podźwignął się cywilizacyjnie tak wysoko, że przedrewolucyjne stosunki społeczne wydają się odległą przeszłością [...] rewolucji udało się obudzić naturalną inteligencję i ukrytą energię rosyjskiego ludu; zachęciła go do pracy i pobudziła w nim radość z twórczego działania”, a także że „idea równości jest wspólna dla demokracji

⁴⁰ Na ten temat zob. J. Kalvoda, *Role Československa v sovětské strategii...*, s. 175–188.

⁴¹ *Ibidem*, s. 191–258; R. Letz, *Slovensko v rokoch 1945–1948 na ceste ku komunistickéj totalite*, Bratislava 1994; F. Vnuk, *Slovensko v rokoch 1945–48*, t. 1: *Volga sa vliala do Hrona (1945–1946)*, t. 2: *Vltava sa vliala do Váhu*, Toronto 1994–1995; J. Cholínský, *Československo 1945–1948* [w:] *idem*, *Poutník Josef Kalvoda...*, s. 22–67.

i dla bolszewizmu”, co stanowi powód do tego, „aby pomiędzy bolszewizmem a demokracją rozwinęła się skuteczna rzeczowa współpraca”⁴².

W drugim elaboracie, zatytułowanym w tłumaczeniu na język polski Sojusz sowiecko-czechosłowacki, Ripka przypomina, że pierwszy prezydent Czechosłowacji Tomáš G. Masaryk⁴³ po wybuchu rewolucji bolszewickiej zadeklarował neutralność tzw. legionów czechosłowackich (40 tys. dobrze uzbrojonych żołnierzy) przebywających na terenie Rosji. Masaryk odrzucał starania o wykorzystanie legionów w ramach skierowanej przeciw bolszewikom interwencji zagranicznej i usiłował wspierać uznanie rządów bolszewickich przez zachodnich sojuszników. Ripka zarazem bagatelizuje fakt walk legionów z bolszewikami, do których pomimo zaleceń Masaryka w końcu doszło, oraz ich znaczenie dla powstania państwa czechosłowackiego. Z uznaniem jednak wypukła, że Masaryk w memorandum z 10 kwietnia 1918 r., adresowanym do amerykańskiego prezydenta Woodrowa Wilsona, zalecał zachodnim aliantom uznanie rządu bolszewików i nawiązanie z nim stosunków dyplomatycznych. Zarazem odrzucał propozycje sojuszu z przeciwnikami bolszewizmu⁴⁴. Dalej Ripka wychwala czechosłowacką politykę zagraniczną po I wojnie światowej, usilne dążenie jej głównego twórcy Edvarda Beneša do zbudowania partnerskich stosunków z Sowietami oraz owoce tej polityki – m.in. umowę handlową z 1922 r., „normalizację” kontaktów politycznych i dyplomatycznych w czerwcu 1934 r., wsparcie wniosku o przyjęcie Związku Sowieckiego do Ligi Narodów w 1934 r. oraz zawarcie umów: handlowej i sojuszniczej, w 1935 r. Podkreśla „determinację” władz sowieckich w niesieniu pomocy Czechosłowacji w czasie kryzysu monachijskiego, „i to w stopniu przewyższającym jej formalne zobowiązania”, bagatelizuje natomiast sowiecko-hitlerowski pakt z 1939 r., pomija sowiecką napaść na Polskę oraz akcentuje stałość prosowieckiego nastawienia Beneša i innych słowami: „przypominam owszem, jak zdecydowanie różne od innych było nasze zachowanie podczas wojny sowiecko-fińskiej! Nawet w tym okresie nie doszło do przerwania osobistych informacyjnych kontaktów pomiędzy nami a czołowymi przedstawicielami sowieckimi, ani w Londynie, ani w Paryżu, ani w Waszyngtonie i nigdzie indziej”⁴⁵. Następnie dodaje, że „dzięki uważnej polityce prezydenta Beneša, prowadzonej w niełatwych okolicznościach w latach 1939–1941 [czyli utrzymywaniu przyjaznych kontaktów z Sowietami w czasie hitlerowsko-sowieckiej agresji przeciw Polsce i innym państwom – przyp. autora], udało się to, czego sobie życzyliśmy i na co mieliśmy nadzieję: gdy tylko umożliwiła to sytuacja międzynaro-

⁴² H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 15, 18.

⁴³ Tomáš G. Masaryk był profesorem Edvarda Beneša, a później jego politycznym mentorem. Po zakończeniu I wojny światowej wraz z nim wybudował w międzywojennej Czechosłowacji pozakonstytucyjne centrum władzy nazywane „Zamkiem” (Hrad).

⁴⁴ Problematykę neutralności czechosłowackich legionów wobec bolszewików, forsowaną przez Masaryka, jego wspieranie uznania rządów bolszewickich przez zachodnich sojuszników i inne okoliczności pierwszy udokumentował już w 1938 r. czeski historyk Antonín Svatopluk Kalina. Zob. A.S. Kalina, *Krví a železem dobytá československé samostatnosti*, Praha 1938. Później Kalina wydał na emigracji luźną kontynuację tej pracy: *Boj o Československo. O dějinách československé revoluce 1914–1918. Listinné doklady, úvahy, posudky. Kniha druhá*, Lakewood 1982. Obszerny opis i analizę problematyki legionowej oraz okoliczności politycznych zawarto w: J. Kalvoda, *The Genesis of Czechoslovakia*, New York 1986 (w języku czeskim: *Genese Československa*, Praha 1998).

⁴⁵ H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 33.

dowa, w oficjalnych stosunkach między nami a Związkiem Sowieckim natychmiast nawiązaliśmy do owej szczerzej przyjaźni, która trwała pomiędzy oboma krajami do 1938 r.⁴⁶ Dalej Ripka pisze, że w czerwcu 1942 r. ambasador Bogomołow obiecywał oficjalnie, iż „rząd sowiecki jest za odbudową niepodległej Republiki Czechosłowackiej w jej granicach sprzed traktatu monachijskiego”, w związku z czym „prezydent Beneš podjął zimą 1942–1943 roku inicjatywę, aby jeszcze przed zakończeniem wojny zawrzeć umowę, w której, z uwzględnieniem obecnej sytuacji politycznej, na nowo zostałyby sformułowane warunki sojuszu czechosłowacko-sowieckiego”⁴⁷. O układzie czechosłowacko-sowieckim, który stał się kluczem do przyszłej sowietyzacji Czechosłowacji, pisze: „Wydaje się oczywiste, że umowa wyraźnie wzmacnia pozycję międzynarodową Czechosłowacji, zwłaszcza w ramach regionu środkowoeuropejskiego, a zarazem daje Związkowi Sowieckiemu gwarancję, że w regionie tym Czechosłowacja nie przystąpi do żadnych bloków sojuszniczych, które mogłyby poważnie zagrażać bezpieczeństwu Związku Sowieckiego. [...] Czechosłowacko-sowiecka umowa sojusznicza z 12 grudnia 1943 r. jest aktem o znaczeniu historycznym: w niej osiągnęły kulminację tradycyjne starania narodu czechosłowackiego, który od końca XVIII wieku zmierza do trwałego sojuszu z wielkim mocarstwem rosyjskim”⁴⁸.

W trzecim, najbardziej obszernym elaboracie, zatytułowanym tak samo jak cała książka, *S Východem a Západem* (Ze Wschodem i Zachodem), Ripka podsumowuje kilka kwestii, których punktem styczonym jest pochwała dalekowzroczności czechosłowackiej polityki zagranicznej. Pierwsza odkryła ona znaczenie Związku Sowieckiego dla świata oraz konieczność współpracy pomiędzy państwami Europy Zachodniej i Europy Środkowej a pokojowo nastawionym Związkiem Sowieckim, a także konieczność naśladowania sowieckich osiągnięć na polu reform gospodarczych i społecznych. Nie stroniąc od propagandystycznych chwytów, Ripka rozpisuje się na temat czeskiego i słowackiego „rusofilstwa”, wspomina stałe zagrożenie ze strony „zaborczego niemieckiego imperializmu”, przekonuje o pożytku płynącym z przyjaznego „współdziałania” państw zachodnich ze Związkiem Sowieckim, o konieczności zbliżenia pomiędzy wszystkimi państwami Europy Środkowej a Związkiem Sowieckim, o czechosłowacko-sowieckim sojuszu jako leżącym w ogólnym interesie europejskim, a w końcu o jednoczącym wszystkie narody pragnieniu wyzwolenia się od „fasyzmu”, rozumianego jako wszystko, „co zmierza do ucisku politycznego i społecznego warstw ludowych”⁴⁹.

Prosowiecką orientację Beneša i jego współpracowników w okresie londyńskim (ale także w okresie międzywojennym) utożsamia z rzekomo tradycyjnym czeskim i słowackim rusofilstwem, nie zaznaczając jednak różnicy między „rusofilstwem” komunistów i Beneša z jednej strony a rusofilstwem Karela Kramář i innych międzywojennych czeskich antykomunistów z drugiej. Gdy Czechosłowacja w wyniku linii polityki zagranicznej przeforsowanej przez Beneša uznała 10 czerwca 1934 r. *de iure* Związek Sowiecki,

⁴⁶ *Ibidem*, s. 34.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 36.

⁴⁹ *Ibidem*, s. 51.

przywódca partii narodowo-demokratycznej Karel Kramář opublikował w „Národních listach” artykuł, w którym pisał m.in.: „Dokonała się słowiańska zdrada, popełnione zostało najcięższe słowiańskie przestępstwo. [...] Boję się, że skutki poniesie naród”⁵⁰. Zamiast tego Ripka formułuje absurdalną tezę, że „Czesi i Słowacy byli rusofilami niezależnie od tego, czy podziwiali, czy też potępiali carskie samodzierżawie, i niezależnie od tego, czy byli zagorzałymi zwolennikami, czy też przeciwnikami leninizmu i stalinizmu”. Myli także subiektywny ogląd z „obiektywnym” twierdzeniem, gdy pisze, że owo autentyczne rusofilstwo mogło się pozytywnie ujawnić dopiero od czasu poprzedniej wojny światowej, ponieważ „dopiero listopadowa rewolucja i reżim sowiecki potępiły stary carski imperializm i ogłosiły zasadę poszanowania dla wolności i niepodległości innych, zwłaszcza małych narodów” (*sic!*)⁵¹.

W dalszej części pracy Ripka tłumaczy, że „wspólnota czechosłowacko-sowiecka sama w sobie stanowi mocną tamę przeciw niemieckiemu *Drang nach Osten*”⁵². Równocześnie za pomocą żonglerki argumentami przepowiada, że z uwagi na „odwieczny” niemiecki imperializm po zwycięskiej wojnie nie da się utrzymać pokoju (stałe zagrożonego przez Niemcy – *sic!*)⁵³ inaczej niż za pomocą „trwałego i autentycznego współdziałania, przede wszystkim między mocarstwami zachodnimi a mocarstwem sowieckim”⁵⁴. Ostrzega, że wprowadzenie demokracji w powojennych Niemczech nie daje gwarancji ochrony przed powrotem imperialistycznego pangermanizmu i nazizmu, ponieważ „niemiecka demokracja szukałaby wsparcia mocarstw zachodnich przeciw »komunistycznemu zagrożeniu« i starałaby się wywoływać nieufność wobec Moskwy w Londynie i w Waszyngtonie”, aby dzięki pomocy zwycięzców zminimalizować konsekwencje swej klęski. Według Ripki gwarancją pacyfikacji Niemiec nie będzie jednak nawet wprowadzenie systemu komunistycznego, ponieważ naród niemiecki jeszcze nie dojrzał do komunizmu („jak dotąd wśród Niemców nie można dostrzec szczerzej rewolucyjnej woli i prawdziwej rewolucyjnej żarliwości, która przypominałaby doświadczenie rewolucyjne zdobyte i potwierdzone wśród trudów twardego życia, ani spontanicznej determinacji rewolucjonistów rosyjskich”). Z tego powodu naród niemiecki dostałby się zapewne pod wpływ „destruktywnych elementów trockistowskich” i obrócił nie tylko przeciw Zachodowi, lecz także przeciw Związkowi Sowieckiemu. Na zakończenie argumentacji Ripka potwierdza „nasze głębokie przeświadczenie” o nieodzownej powojennej współpracy między Wschodem a Zachodem bez względu na to, jakie sto-

⁵⁰ K. Kramář, „Národní listy”, 11 VI 1934.

⁵¹ H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 38.

⁵² *Ibidem*, s. 33.

⁵³ Na irracjonalność czechosłowackich obaw przed niemiecką agresją po pokonaniu Niemców wskazuje historyk Igor Lukeš w rozmowie o powojennych wydarzeniach i przyczynach przewrotu w lutym 1948 r. Propagandowe wykorzystywanie „niemieckiego straszaka” odnosi się tu tylko do komunistów, całkowicie omija zaś „aktywizm” londyńskiej emigracji. „Irracjonalny strach przed Niemcami sprawił, że większość tolerowała w swym otoczeniu paramilitarnie zorganizowaną mniejszość komunistyczną. [...] Kłamstwa o tym, że Niemcy znów zaatakują swoich sąsiadów, szerzyli komuniści i osobiście Stalin”. Rozmowa Jakuba Jandy z Igorem Lukešem, *Lekce z poválečných let? Boj s provincialismem*, <http://janda.blog.ihned.cz/c1-59713140-rozhovor-s-igorem-lukesem-lekce-z-povalecnych-let-boj-s-provincialismem>, dostęp: 30 V 2013 r.

⁵⁴ H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 41.

sunki będą panowały w Niemczech. Píše: „W związku z tym z zadowoleniem przyjęliśmy, że brytyjsko-sowiecka umowa sojusznicza zawarta została na dwadzieścia lat [...] ergo z wielką radością powitaliśmy wyniki konferencji w Moskwie i Teheranie. Dlatego także czas obowiązywania umowy pomiędzy Czechosłowacją a Związkiem Sowieckim, wymierzonej przeciw germańskiemu *Drang nach Osten*, ustalony zostanie przynajmniej na dwadzieścia lat”⁵⁵.

W dalszej części Ripka uzasadnia, „dlaczego możliwa jest współpraca między demokracją liberalną lub socjalistyczną [autor bez wątpienia ma tutaj na myśli przygotowywany ustrój powojennej Czechosłowacji – przyp. autora] z jednej strony a leninowsko-stalinowskim sowyetyzmem z drugiej”⁵⁶. Ma ona być filarem pokojowego współżycia na świecie. Ripka pisze, że choć czasami pojawiają się obawy przed sowieckim imperializmem, to „obaw tych nie podzielamy”, ponieważ sowiecka polityka szanuje dziedzictwo rewolucji bolszewickiej, czyli „szacunek dla wolności i niepodległości wszystkich, także małych narodów, a na swym terytorium udziela poszczególnym narodom coraz większej autonomii”. Odrzuca opinię, że „polityka sowiecka przy pomocy poszczególnych partii komunistycznych stara się doprowadzić do rewolucji bolszewickiej w innych państwach, aby w ten sposób – niejako określną drogą – znalazły się one pod panowaniem Moskwy”. Jego zdaniem „z faktu, że w różnych krajach istnieją partie komunistyczne, nie wynika, iż sowiecka polityka stara się o bolszewizację świata”⁵⁷.

Ripka, przeciwnie, docenia „dalekowzrocność i historyczne zasługi” Stalina, który postanowił ograniczyć budowanie socjalizmu tylko do jednego państwa, o czym ma świadczyć rozwiązanie Międzynarodówki Komunistycznej. Wyciąga z tego wniosek, że „poszczególne partie komunistyczne są w ten sposób zachęcane, aby każda z nich pracowała autonomicznie we własnym narodowym środowisku”, dzięki czemu „stają się one partiami narodowymi”⁵⁸. Powyższy wywód Ripki był zgodny z ówczesną propagandą sowiecką oraz z proklamacjami Beneša na forum międzynarodowym, że Stalin po wojnie doprowadzi do liberalizacji reżimu, że jest on wiarygodnym partnerem, a Związek Sowiecki nie stanowi żadnego zagrożenia dla bliższych ani dalszych sąsiadów. Jednym z argumentów na poparcie tego twierdzenia miało być właśnie rozwiązanie tzw. Kominternu, które w rzeczywistości nie zmieniało niczego w kwestii imperialnych ambicji Stalina ani w planach realizacji „rewolucji światowej”. Chodziło jedynie o tymczasową taktykę.

Dla zrozumienia powojennego biegu wydarzeń w Czechosłowacji bardzo istotny jest fragment, w którym Ripka wyjaśnia, że „walka wszystkich narodów europejskich przeciw nazizmowi i niemieckiemu zniewoleniu zyskała charakter rewolucyjnej walki warstw ludowych”, przez co „wojna narodowa staje się wszędzie w rzeczywistym sensie tego słowa walką ludu; element narodowy jest nierozłącznie związany z elementem ludo-

⁵⁵ *Ibidem*, s. 47.

⁵⁶ *Ibidem*, s. 48.

⁵⁷ *Ibidem*, s. 49.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 50.

wym”, chodzi o walkę „o wyzwolenie wewnętrzne z faszystowskiego panowania wszelkiego rodzaju”. Ripka w pewnym sensie antycypuje w tym fragmencie to, co po upływie niespełna roku wydarzyło się w Czechosłowacji (jednak nie w Europie Zachodniej). Mamy tu do czynienia ze sztuką polegającą na zamianie pojęć, podobnie jak przy zamianie sowietofilii na rusofilię powiązanej z uzasadnianiem polityki zagranicznej rządu emigracyjnego. W tym przypadku chodzi o zamianę pojęć „nazizm” i „faszyzm” oraz walki o wyzwolenie z walką o autorytarną i narzuconą z góry „demokrację ludową”. Ripka twierdzi, że każdy naród chce zlikwidować nie tylko współpracowników nazistów, lecz także wszystkich zwolenników tendencji faszystowskich, tj. tendencji do „ograniczania praw politycznych i społecznych warstw ludowych. Ruch antyfaszystowski jako określenie przeczące oznacza w sensie pozytywnym żywiołową tęsknotę walczących i uciśnionych narodów europejskich za ludową demokracją polityczną i społeczną, ale także gospodarczą”⁵⁹. Tak więc faszyzm zgodnie z interpretacją Beneša i Ripki mógł się odnosić także do czeskiej partii agrarnej, narodowej demokracji czy też partii drobnych przedsiębiorców (*sic!*). W celu likwidacji tych „faszystów” (a zarazem konkurentów politycznych) wykorzystano rewolucyjne retribucje i rewolucyjne sądownictwo. W wyniku ich działań oprócz naprawdę winnych kolaborantów po wojnie często sądzono i prześladowano także całkowicie niewinne osoby. Ta dziedzina (włącznie z warunkami panującymi w aresztach śledczych i więzieniach) doczekała się jak dotąd zaledwie częściowej analizy historiograficznej⁶⁰. Wstrząsające świadectwo o tamtych czasach (nie tylko o działaniu „sprawiedliwości retribucyjnej”) podaje Zbyněk Ludvík, więziony na podstawie rozporządzeń retribucyjnych, w książce zatytułowanej *Černá kniha minulosti. Zločiny proti lidskosti na území ČSR po roce 1945 a po únoru 1948. Košický vládní program – narudlý počátek s rudým zakončením* (oryg. Czarna księga przeszłości. Zbrodnie przeciwko ludzkości na terytorium Czechosłowacji po 1945 roku oraz po lutym 1948. Koszycki Program Rządowy – czerwony początek z czerwonym zakończeniem). Własne wspomnienia uzupełnił na podstawie relacji współwięźniów i innych świadków, które zebrał po wyjściu na wolność. Losy ofiar i przytoczone świadectwa ujął w teście przedstawiającym fakty historyczne z perspektywy subiektywnych doświadczeń, nie uniknął więc pewnych nieścisłości faktograficznych ani kontrowersyjnych twierdzeń. Pomimo tych braków pozycja jest wśród literatury wspomnieniowej wyjątkową i doniosłą próbą przełamania milczenia o owym tragicznym rozdziale czeskiej historii⁶¹.

Ripka powtarza aksjomat: „fakt, że Rosją kierują komuniści i że panuje w niej własny sowiecki porządek, nie stanowi przeszkody dla przyjaznej współpracy innych naro-

⁵⁹ *Ibidem*, s. 51.

⁶⁰ Zob. np.: M. Borák, *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*, Šenov u Ostravy 1998; B. Frommer, *Národní očista. Retribuce v poválečném Československu*, Praha 2010; J. Rokoský, *Agrárníci – političtí vězni Národní fronty* [w:] *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, red. Z. Kokošková, J. Kocian, S. Kokoška, Praha 2005, s. 144–153.

⁶¹ Z. Ludvík, V. Bureš, *Černá kniha minulosti. Zločiny proti lidskosti na území ČSR po roce 1945 a po únoru 1948. Košický vládní program – narudlý počátek s rudým zakončením*, Frankfurt am Main 2001.

dów ze Związkiem Sowieckim” oraz opinię, że „właściwa polityka wobec Sowietów ma polegać na tym, aby uważnie rozpoznawać, co pozytywnego, konstruktywnego i trwałego znajduje się w dziele rosyjskiej rewolucji”⁶². Dalej podsumowuje strategię polityki zagranicznej dwóch pierwszych czechosłowackich prezydentów, prezentując ją jako „wolę ludu” i „wolę narodu”. Pisz, że stanowisko Masaryka przyjęte w ramach „realnej polityki” wobec bolszewickiego reżimu⁶³ było początkiem ciągłych starań o usunięcie uprzedzeń pomiędzy zachodnimi demokracjami a Związkiem Sowieckim i o stopniowe wzajemne zbliżenie. Nawet w sytuacji gdy „tendencje te były hamowane i powstrzymywane przez międzynarodowe komplikacje polityczne lub trudności polityki wewnętrznej”. Duża część przedstawicieli czeskiej i słowackiej sceny politycznej (łącznie z tak znaczącymi przywódcami politycznymi jak narodowcy Karel Kramář i František Mareš, agrariusz Antonín Švehla, słowacki przywódca – ksiądz katolicki Andrej Hlinka czy też aktywni czescy pisarze katolicy Jaroslav Durych, Jan Zahradníček i inni) odrzucała nie tylko możliwość współpracy wewnętrznej z czechosłowackimi komunistami, lecz także jakiegokolwiek międzynarodowe porozumienia z ich patronami – sowieckimi bolszewikami. Rozważny z punktu widzenia Ripki proces polityczny, postrzegany jednak jako nierozważny zarówno przez czeskich antykomunistów, jak i z punktu widzenia analizy historiograficznej stojącej po stronie tradycyjnych praw człowieka i liberalnej demokracji – wyglądał następująco: „opór wobec zagranicznych interwencji przeciw Sowietom, starania o poprawny *modus vivendi* z nimi, następnie zabieganie o międzynarodową współpracę pomiędzy zachodnimi demokracjami a sowiecką Rosją i ostatecznie porozumienie i alians między nimi”⁶⁴.

Dalej, co warto podkreślić, Ripka omawia czechosłowacko-sowieckie zbliżenie: „ostatecznym celem tych wytrwałych prób jest stopniowa synteza wszelkich twórczych i konstruktywnych myśli i elementów zachodniego demokratyzmu ze wschodnim sowyetyzmem”⁶⁵. Nie pozostaje nic innego niż stwierdzenie, że proklamowany cel (czyli „synteza”) został przez Beneša, Ripkę i spółkę rzeczywiście osiągnięty w postaci powojennego tzw. ludowo-demokratycznego modelu państwa i zastosowanej w nim władzy autorytarnej, czego skutkiem była destrukcja społeczeństwa i przewrót komunistyczny w lutym 1948 r.

W przedostatniej części publikacji *S Východem a Západem* Ripka odnosi się do problematyki Europy Środkowej, innymi słowy, zapewnienia istnienia, bezpieczeństwa i niepodległości mniejszych narodów środkowej i południowo-wschodniej Europy. Ponownie wskazuje na stałe zagrożenie dla tych narodów ze strony niemieckiego zaborczego imperializmu, charakteryzowanego najczęściej za pomocą niemieckiego hasła *Drang nach Osten*. Jedyną skuteczną obronę przed nim ma stanowić wzajemna współpraca oraz jednocześnie przyjazne i sojusznicze współdziałanie ze Związkiem Sowieckim. Ripka

⁶² H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 51.

⁶³ Tutaj Ripka ma zapewne na myśli ponawianą decyzję Masaryka o nieinterweniowaniu, zalecanie prezydentowi Wilsonowi uznania bolszewickiego rządu (zob. *ibidem*, s. 11) oraz blokowanie przewozu broni przeznaczonej dla Wojska Polskiego, walczącego z Armią Czerwoną.

⁶⁴ H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 53.

⁶⁵ *Ibidem*.

zarazem ostrzega, że „dla Europy Środkowej byłoby wprost szkodliwe, gdyby doszło do powstania jakichkolwiek ekskluzywnych ugrupowań mniejszych narodów”. Stara się w ten sposób pomniejszyć znaczenie zarówno wcześniejszego brytyjskiego wsparcia dla konfederacji środkowoeuropejskiej, jak i zdecydowanego sowieckiego odrzucenia tego projektu – który w oczach sowieckiej polityki miałby stanowić ożywienie antysowieckiego „kordonu sanitarnego”.

Poniższe wiersze można odczytywać jako „unikatowy testament” całkowitego braku politycznej dalekowzroczności lub jako umyślną sowiecką propagandę wpływu: „Słusznie zatem wolno oczekiwać, że polityka sowiecka we własnym dobrze zważonym interesie będzie z przychylnym zrozumieniem śledzić i w ramach swych możliwości skutecznie wspierać rozkwit i wzmacnianie bezpieczeństwa tych narodów. [...] Nie wątpię, że wydarzenia potwierdzą, iż się nie myliliśmy, okazując ufność w przyjacielskie zamiary rządu sowieckiego i w jego gotowość poszanowania wolności i niepodległości mniejszych narodów Europy środkowej i południowo-wschodniej. [...] Sowietci – powtarzamy – nie są zainteresowani »bolszewizacją« środkowej i południowo-wschodniej Europy, lecz tylko tym, aby państwa tego regionu nie stały się bazą wypadową dla nieprzyjacielskiego marszu przeciw Związkowi Sowieckiemu”⁶⁶. Ripka kontynuuje, wyliczając niedopuszczalne alternatywy antysowieckiej czy też antysowietofilskiej polityki, do których oprócz wspomnianej już integracji państw środkowoeuropejskich zalicza szukanie pomocy przeciw „imperializmowi sowieckiemu” w Niemczech czy „poleganie na Anglii i Ameryce”. „Analizę” odrzuconych alternatyw środkowoeuropejskich zamyka swym koronnym hasłem: „Ten, kto tak myśli, otwiera po prostu drogę nowemu niemieckiemu *Drang nach Osten*”⁶⁷.

W zakończeniu tekstu Ripka opiewa założenia i pomyłki reprezentowanego przez siebie obozu politycznego. W czasach publikacji opracowania wydzwięk poniższych zdań musiał być dla osób obawiających się komunistycznego zagrożenia nadzwyczaj przygnębiający, dziś wydaje się poniekąd tragikomiczny, podobnie jak wymowa całego dzieła: „Zajmujemy zarazem realistyczne, pozytywnie krytyczne, a tym samym konstruktywne stanowisko wobec rewolucyjnego i twórczego dzieła Sowietów. [...] [Sowieccy mężowie stanu] przejawili szczególnie wyraźne zrozumienie dla ważnej europejskiej roli, która przypada Czechosłowacji, gdy mocno zabiegali o uzgodnienie paktu sojuszniczego z nami. [...] Jesteśmy przekonani, że taką polityką służyliśmy potrzebom pokoju i bezpieczeństwa całej Europy, a szczególnie interesom politycznym i gospodarczym pozostałych mniejszych narodów środkowej i południowo-wschodniej Europy”⁶⁸.

Należy dodać, że z takimi samymi intencjami czechosłowacką emigracyjną politykę zagraniczną w czasach II wojny światowej prezentowali Edvard Beneš, Jan Masaryk oraz inni przedstawiciele czechosłowackiego rządu na uchodźstwie i Tymczasowej Organizacji Państwowej Republiki Czechosłowackiej na Emigracji na forum między-

⁶⁶ *Ibidem*, s. 55–56, 58.

⁶⁷ *Ibidem*, s. 59.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 63.

narodowym, w wystąpieniach radiowych dla ojczyzny oraz w wydawanej po czesku, słowacku i angielsku prasie „państwowej”⁶⁹.

***

Ważną częścią propagandowej publikacji Ripki jest załącznik, w którego pierwszej części⁷⁰, oprócz skrótovej dokumentacji stosunków czechosłowacko-sowieckich z lat 1922–1939 prezentowane są także, jako wynik proklamowanej filozofii politycznej, trzy czechosłowacko-sowieckie umowy z lat 1941, 1943 i 1944.

W pięciopunktowej Umowie między Związkiem Socjalistycznych Republik Sowieckich a Republiką Czechosłowacką z dnia 18 lipca 1941 r.⁷¹ ustalono wzajemną wymianę wysłanników rządów, wzajemną pomoc oraz wszelkiego rodzaju wsparcie w wojnie przeciw hitlerowskim Niemcom, a także utworzenie jednostek wojskowych złożonych z obywateli czechosłowackich na terenie Związku Sowieckiego.

Kluczowa Umowa o przyjaźni, wzajemnej pomocy i powojennej współpracy między Republiką Czechosłowacką a Związkiem Socjalistycznych Republik Sowieckich, zawarta 12 grudnia 1943 r.⁷², ma sześć paragrafów oraz protokół umożliwiający przyłączenie trzeciego państwa (jeśli podczas wojny stało się celem niemieckiej napaści) sąsiadującego z państwami będącymi stronami umowy. W paragrafie I napisano: „Wysokie strony umawiające się, postanawiając, że zjednoczą się w polityce trwałej przyjaźni i przyjacielskiej współpracy, jak i wzajemnej pomocy, zobowiązują się udzielać sobie nawzajem pomocy wojskowej i innej oraz wsparcia wszelkiego rodzaju w obecnej wojnie przeciw Niemcom i wszystkim państwom, które są z nimi w koalicji agresywnych działań w Europie”. Paragraf II zawiera zobowiązanie stron do nieprowadzenia w czasie wojny bez wzajemnego porozumienia pertraktacji o przymierzu z rządem niemieckim ani jego sojusznikami. Paragraf III nawiązuje do przedwojennej umowy z 1935 r. i zawiera zobowiązanie wzajemnej pomocy wojskowej przeciw ewentualnej niemieckiej agresji w okresie powojennym. Paragraf IV to deklaracja porozumienia o powojennej „bliskiej i przyjacielskiej współpracy”, łącznie z wzajemną pomocą gospodarczą i o „wzajemnym respektowaniu niepodległości i suwerenności, jak i nieingerowaniu w wewnętrzne sprawy drugiego państwa”. W paragrafie V strony umowy zobowiązują

⁶⁹ Do przedstawicieli londyńskiej opozycji przeciwko polityce Tymczasowej Organizacji Państwowej Republiki Czechosłowackiej na Emigracji i jej działań odnosi się mój tekst nawiązujący do tego opracowania i załączony do niego dokument – list otwarty Czeskiej Unii Narodowej (*Česká národní jednota*) pod przewodnictwem generała Lva Prchali do brytyjskiego ministra spraw zagranicznych Anthony’ego Edena ze stycznia 1944 r. Zob. J. Cholínský, *Protest proti československo-sovětské smlouvě. Otevřený dopis České národní jednoty z 20. ledna 1944*, „Securitas Imperii” 2013, nr 1. Tę tematykę podejmę także w przygotowywanym artykule o generale Lvie Prchali.

⁷⁰ Druga część załącznika zawiera najważniejsze publiczne i niepubliczne wystąpienia Beneša i Ripki na temat czechosłowacko-sowieckich stosunków wojennych. Ich retoryka jest tożsama z charakterystyką czechosłowackiej emigracyjnej polityki zagranicznej zawartą w trzech elaboratach Ripki.

⁷¹ Umowę podpisali ambasador ZSRS Iwan Majski i minister spraw zagranicznych Republiki Czechosłowackiej Jan Masaryk. Zob. H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 75.

⁷² Umowę podpisali z upoważnienia Prezydium Rady Najwyższej ZSRS Wiaczesław M. Mołotow, ludowy komisarz spraw zagranicznych, a z upoważnienia prezydenta Republiki Czechosłowackiej – Zdeněk Fierlinger, ambasador czechosłowackiego rządu na uchodźstwie w Moskwie.

się do niezawierania żadnych sojuszy ani koalicji skierowanych przeciw drugiej stronie. W paragrafie VI ustanowiono okres obowiązywania układu na dwadzieścia lat od jego podpisania z możliwością dalszego automatycznego przedłużenia⁷³.

Jeszcze większe znaczenie niż sama formalna treść tej umowy miały międzynarodowe okoliczności polityczne jej zawarcia oraz równoległe rokowania Beneša w Moskwie z sowieckimi, czeskimi i słowackimi komunistami⁷⁴.

Ostatnim dokumentem w aneksie publikacji jest Porozumienie o relacjach pomiędzy organami czechosłowackimi a głównodowodzącym armii sowieckiej po wkroczeniu wojsk sowieckich na terytorium czechosłowackie zawarte 8 maja 1944 r. pomiędzy rządem Republiki Czechosłowackiej a Związkiem Socjalistycznych Republik Sowieckich⁷⁵. Składa się ono z dziewięciu paragrafów. W paragrafie I postanowiono, że natychmiast po wkroczeniu wojsk sowieckich na terytorium czechosłowackie w wyniku działań wojskowych najwyższa władza nad nim przypadnie głównodowodzącemu wojsk sowieckich. Paragraf II określa zasady współdziałania pomiędzy rządem czechosłowackim a dowództwem sowieckim za pośrednictwem delegata rządu dla wyzwolonego terytorium. Paragrafy III–V precyzują warunki odnoszące się do wojska czechosłowackiego i zadań delegata rządu czechosłowackiego. Paragraf VI zapewnia przejęcie wykonywania władzy powszechnej na wyzwolonym terytorium przez rząd czechosłowacki po zakończeniu działań wojskowych i jego wszechstronną współpracę z głównodowodzącym wojsk sowieckich. Paragraf VII stanowi, które osoby na wyzwolonym terytorium będą podlegały jurysdykcji głównodowodzącego wojsk sowieckich, a które jurysdykcji czechosłowackiej. Paragraf VIII odsyła do osobnej umowy regulującej sprawy finansowe związane z wkroczeniem wojsk sowieckich na terytorium czechosłowackie, a paragraf IX określa wejście porozumienia w życie z dniem jego podpisania⁷⁶.

Przy okazji zawarcia umowy czechosłowacko-sowieckiej z 12 grudnia 1943 r. Beneš wystąpił 21 grudnia w czechosłowackiej audycji radiowej z Moskwy. Z formy i treści jego przemowy (a także z jego wystąpień podczas wojny i po niej) można bez trudu wyczytać stuprocentową zgodność własnej retoryki z poglądami Ripki. Stąd też poniżej przedstawiono treść przemowy Beneša do rodaków, która znalazła się także w ostatniej części publikacji Ripki zatytułowanej Przemówienia. Na początku Beneš wyjaśnia swoją interpretację znaczenia wojny. Stosuje tutaj pewną sztuczkę retoryczną, mówiąc o walce przeciw niemieckiemu nazizmowi, a jednocześnie przeciw szerszej pojętemu faszyzmowi. Jednak „faszyści” to w jego słowniku ci sami „nieprzyjaciele demokracji”

⁷³ H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 76–79.

⁷⁴ Traktuje o nich specjalistyczna literatura starszej i nowszej proveniencji, niestety różnej jakości. Największy wkład w analizy i interpretację przynoszą wymienione już i kolejne prace Josefa Kalvody i Víta Smetány. Można też wspomnieć teksty historyka Tomana Broda, wydane pod zbiorowym tytułem *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948...*

⁷⁵ Porozumienie podpisali z upoważnienia czechosłowackiego rządu na uchodźstwie urzędujący minister spraw zagranicznych, sekretarz stanu Hubert Ripka, a z upoważnienia rządu ZSRS – nadzwyczajny i pełnomocny ambasador ZSRS przy rządzie Republiki Czechosłowackiej Wiktor Lebiediew. Pomimo starań Beneša i Ripki nie doszło do zawarcia podobnych porozumień o przekazaniu/przejściu władzy na wyzwolonym terytorium z zachodnimi aliantami. Zob. J. Kalvoda, *Role Československa v sovětské strategii...*, s. 201.

⁷⁶ H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 80–82.

co w klasyfikacji komunistów – a więc nie tylko przedstawiciele konkretnego ruchu, lecz także wszyscy polityczni konkurenci. W takim też duchu po wojnie Front Narodowy przekuwał w czyn słowa Beneša: „Jak wiecie, i u nas mieliśmy takich przeciwników demokracji, lecz po tej wojnie ich niemiłosiernie do korzenia wyplenimy”. Jaką postać przybrało owo „wyplenianie”? Doskonale zobrazują je losy obiektywnie niewinnego przedwojennego przewodniczącego partii agrarnej Rudolfa Berana, skazanego w 1946 r. przez Sąd Narodowy w myśl ówczesnych retribucyjnych praktyk wymiaru sprawiedliwości na 20 lat ciężkiego więzienia⁷⁷.

Dalej w przemówieniu Beneš prezentuje świeżo podpisaną umowę jako filar czechosłowackiego bezpieczeństwa. O swej polityce mówi: „Moja dzisiejsza podróż do Moskwy – tak samo jak moja podróż do Moskwy w 1935 roku – nie jest dla mnie zatem jakimś chwilowym i okazjonalnym oportunistycznym gestem wojennej polityki, który zmieni się pod wpływem dalszych wydarzeń. Podróż ta jest dla mnie oczywistym skutkiem, logiczną konsekwencją i zwieńczeniem rozwoju naszej polityki całego stulecia, możliwym właśnie jedynie dzięki rosyjskiej rewolucji z czasu ostatniej wojny, wspaniałemu wzmocnieniu państwa sowieckiego i jego dzisiejszym wielkim sukcesom wojennym”. Znaczenie umowy czechosłowacko-sowieckiej wyjaśnia dalej jako zapewnienie obrony przeciw Niemcom, gdyby po wojnie odnowiły swoją politykę *Drang nach Osten* w celu zdobycia tzw. *Lebensraum*, a zarazem jako stworzenie trwałej przyjaźni ze Związkiem Sowieckim, przy czym zapewnia słuchaczy o korzyściach płynących z bezpośredniego sąsiedztwa z państwem sowieckim. Dalej prezentuje umowę jako potwierdzenie (wobec „całego świata”) czechosłowackiej niepodległości i sowieckiej lojalności oraz zapewnień o nieingerowaniu w wewnętrzne sprawy innych państw (Związek Sowiecki życzy sobie „silnej Czechosłowacji, silnej Polski, silnej Jugosławii itp. aż do silnej Finlandii”) w przeciwieństwie do „głupiej i bezgranicznie kłamliwej propagandy Niemców, jak i naszych czeskich i słowackich zdradzieckich Quislingów”. Apeluje do słuchaczy: „Nie dawajcie zatem posłuchu u nas w ojczyźnie, w Pradze, w ziemi czeskiej i na Słowacji tej judzącej nazistowskiej propagandzie, jakoby Związek Sowiecki chciał nas pochłonąć, nie bierzcie pod uwagę tej propagandy także z punktu widzenia polityki wewnętrznej” (czyli: nie obawiajcie się czeskich i słowackich komunistów). Dalej oznajmia, że po wojnie ograniczona zostanie liczba partii politycznych i przeprowadzone zmiany gospodarcze, stosowany będzie system planowania – tu Beneš ogłasza stworzenie „dobrze przemyślanej i naukowo przygotowanej pierwszej pięciolatki”. Zapewnia też słuchaczy, że wraz ze Związkiem Sowieckim Republika Czechosłowacka znajdzie się we właściwym obozie, i sygnalizuje dokonanie kolejnej powojennej zmiany (dokładniej zaplanowanej czystki etnicznej, czyli wysiedlenia Niemców sudeckich, którzy żyli na ziemiach czeskich od XIII w., na podstawie koncepcji zbiorowej winy narodu): „Związek Sowiecki ponadto szczerze życzy sobie silnej, skonsolidowanej i w najwyższym stopniu narodowościowo homogenicznej Republiki Czechosłowackiej”. Dalej oświadcza, że Związek Sowiecki życzy sobie także być dobrym i stałym przyjacielem Polski. Wzywa do współpracy czechosłowacko-polskiej oraz do przystąpienia Polski do układu czechosłowacko-

⁷⁷ J. Rokoský, *Rudolf Beran a jeho doba...*, s. 569–808.

-sowieckiego. W ten sposób niedługo po odkryciu masowej zbrodni katyńskiej Beneš odgrywa rolę naganiacza Polski do sowieckiego „właściwego obozu”. Następnie przedstawia poniższy dowód sowieckiej lojalności: „Zostałem tu przyjęty tak przyjaźnie, tak serdecznie i naprawdę w tak braterski sposób, nie tylko przez grono kierownictwa [...] że może to dla was wszystkich stanowić największą gwarancję, radość i satysfakcję. Jest to naprawdę symboliczne podjęcie: braterskie przyjęcie całego ludu czechosłowackiego przez cały lud Związku Sowieckiego”.

Ostatni cytat zasługuje na osobny akapit – oto opinia Beneša o powojennej „wolności politycznej”: „Nasze państwo, które zaraz po tej wojnie wybuduje sobie w pełni swobodnie swój system polityczny, z całkowicie ograniczoną liczbą partii politycznych (*sic!*) – ja sam osobiście życzylibym sobie tylko trzech (*sic!*) – będzie państwem demokratycznym i faktycznie ludowym, będzie mieć natychmiast po upadku Niemiec swój nowy rząd, który będzie reprezentować także cały nasz krajowy front narodowy – jedynie faszyci, naziści i wszyscy zdradzieccy winowajcy z tej wojny będą z niego i jego korzyści wykluczeni”⁷⁸.

***

Z obiektywnego politologicznego i historiograficznego punktu widzenia nie można oceny Związku Sowieckiego dokonanej przez Beneša i Ripkę⁷⁹, ich prosowieckiej orientacji polityki zagranicznej i inspiracji polityki wewnętrznej systemem sowieckim nazwać inaczej niż całkowitym politycznym dyletantyzmem (precyzyjniej oligofrenią polityczną). Inny punkt widzenia – na swój sposób bardziej pochlebny dla wyżej wymienionych polityków – to taki, że byli świetnymi sowieckimi agentami wpływu. Istnieje tu także trzecia możliwość, a mianowicie że obaj wymienieni politycy oraz ich współpracownicy i sprzymierzeńcy byli przede wszystkim „własnymi agentami”. Co oznacza, że za pomocą „pseudomakiawelistycznej”, radykalnie prosowieckiej linii politycznej (oraz powiązań z czeskimi i słowackimi komunistami w służbach sowieckich) starali się zyskać i umocnić swą władzę polityczną, a zarazem przeforsować własne radykalne socjalistyczno-rewolucyjne wizje organizacji państwa. Cel osiągnęli, gdy wspólnie z komunistami, przy wsparciu Armii Czerwonej, stanęli na czele tzw. Trzeciej Republiki – państwa, które w sprzeczności z propagandowymi deklaracjami nie zapewniało obywatelom ani demokracji, ani swobód. Jak natomiast wyglądała obiecowana niepodległość? Nowe państwo było od powstania podminowywane przez własne totalitarne praktyki oraz „podległość” wobec wpływów sowieckiej „piątej kolumny” – czeskiej i słowackiej partii

⁷⁸ Cytowane wystąpienie Beneša opublikowano w: H. Ripka, *S Východem a Západem...*, a po wojnie w dziele: E. Beneš, *Šest let exilu a druhé světové války*, Praha 1946. Cytat zob. H. Ripka, *S Východem a Západem...*, s. 110–114.

⁷⁹ Obowiązującym „kluczem” jest jednak teoretyczna i praktyczna linia polityki Beneša. Uwielbienie dla Związku Sowieckiego, nacjonalistyczne i socjalistyczne okrzyki oraz uczestnictwo w autorytarnym reżimie Trzeciej Republiki nie były oczywiście domeną jedynie Beneša, Ripki i Masaryka. W podobnym stylu wyrażali się i z podobnymi intencjami działali (wraz z komunistami oraz z Benešem, Ripką i Masarykiem ponoszą za to historyczną odpowiedzialność) wszyscy czołowi działacze niekomunistycznych partii Frontu Narodowego oraz inni wpływowi przedstawiciele życia publicznego.

komunistycznej. Upadek Trzeciej Republiki stanowił dla jej niekomunistycznych architektów zaskoczenie, ponieważ w prostodusznej wierze, że Józef Stalin i czechosłowaccy komuniści będą się z nimi „na wieczną przyszłość” dzielić władzą, przeoczyli komunistyczną strategię dwufazowej rewolucji. Zgodnie z ową strategią pierwszą fazą była tzw. narodowa i demokratyczna rewolucja po maju 1945 r., za pomocą której koalicja Frontu Narodowego – czyli komuniści wspólnie z pożytecznymi idiotami i „pragmatykami” – pozbyła się prawicy i centrum; a drugą – rewolucja socjalistyczna, którą rozpoczęły pucz z 25 lutego 1948 r. i przejście nieograniczonej władzy przez partię komunistyczną⁸⁰.

NA ZAKOŃCZENIE

Jest w równiej mierze absurdalne, co godne uwagi, że sowieciofilską polityką zagraniczną, farmazoną o sprawiedliwej gospodarczej i uspołecznionej demokracji oraz przywierze z komunistami, których skutkami były totalizująca Trzecia Republika i totalitarny przewrót komunistyczny, są dziś interpretowane jako nieunikniony konsensualny ogólnospołeczny eksperyment, który zawiódł. Przy czym pomija się konkretną politykę (niezależnie od tego, czy u jej podstaw leżały pomyłka, zdrada czy makiawelizm), która doprowadziła do niezmiernej katastrofy społecznej – wpływając na sytuację nie tylko w Czechosłowacji, lecz także niechybnie w innych państwach Europy Środkowej. W szerszym kontekście nie pozostaje nic innego, niż tylko wyrazić żal, że po upływie więcej niż ćwierćwiecza od upadku komunizmu w czeskiej historiografii – w miejsce rewizji istniejącego dyskursu, delegitymizacji reżimu politycznego Trzeciej Republiki i całkowitego obnażenia destruktywnego charakteru pomyłonych teorii i politycznych praktyk Beneša – dominują starania o legitymizację okresu tzw. normalizacji komunistycznej (lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych). Polegają one zarówno na relatywizowaniu politologicznego pojęcia totalitaryzmu i negowaniu określania okresu tzw. normalizacji (zaostżenia represji reżimu komunistycznego po inwazji sowieckiej w sierpniu 1968 r.) w komunistycznej Czechosłowacji lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych jako reżimu totalitarnego, jak i na przyjmowaniu założenia, że tzw. normalizacja była właściwie wynikiem konsensusu społecznego⁸¹. Zamiast wykazania, że ludowo-demokratyczne rządy Frontu Narodowego (od kwietnia 1945 r.) nie były ani nie mogły być wynikiem konsensusu społecznego, pojawia się przekonanie, że była nim komunistyczna tzw. normalizacja lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, ponieważ – według „historyków” wyznających tę tezę – społeczeństwo rzekomo zaakceptowało korzyści

⁸⁰ J. Kalvoda, *Role Československa v sovětské strategii...*, s. 216–258. Na licznych szczegółowych charakterystykach zakończonej sukcesem dwufazowej rewolucji autorstwa historyków komunistycznej proveniencji osiada dziś kurz na półkach antykwariatów. Zob. np.: V. Čada, *KSC v období 1921–1948. Strategie a taktika*, Praha 1988.

⁸¹ Bodaj najbardziej znanym, acz nieosamotnionym adwokatem tych tez jest historyk Michal Pullmann (zob. jego pracę *Konec experimentu. Přestavba a pád komunismu v Československu*, Praha 2011). Z oponentów tez Pullmanna można wskazać np. na argumentację Petra Plácáka (*Pullmannův Pán much aneb Historie a svět dětí*, „Paměť a dějiny” 2013, r. 7, nr 1, s. 123–128).

wynikające z tzw. normalizacji (*sic!*). Dzieje się to mimo dużej liczby świadków życia w Czechosłowacji przed ćwierćwieczem.

Autorytarnego reżimu Trzeciej Republiki i jego przymiotów nie można prezentować jako konsensusu społecznego, ponieważ ponad połowa spektrum partii politycznych, wraz z ich wyborcami i prasą, wskutek rewolucji (niezgodnie z konstytucją, pod fałszywym zarzutem kolaboracji z niemieckimi okupantami) została pod auspicjami Armii Czerwonej pozbawiona możliwości uczestnictwa w życiu politycznym i we władzy. Czeskie partie powojennego Frontu Narodowego (słowackie wtedy nie istniały) używały w ostatnich naprawdę wolnych i demokratycznych wyborach do sejmu w 1935 r. łącznie 39,53 proc. głosów, zdobywając 118 mandatów z 300. Zarazem wynik wyborów w 1935 r., odbywających się krótko po zakończeniu kryzysu gospodarczego, nie oznaczał znaczącego odchylenia na rzecz lewicy i socjalizmu, które uzasadniałoby powojenne zadekretowane „usocjalistycznienie” społeczeństwa. Warto także dodać, że bez wątpienia nie było konsensusem społecznym stanowisko Frontu Narodowego wobec planu Marshalla, czyli odrzucenie udziału w nim Czechosłowacji na podstawie „życzenia” Stalina, mimo uprzedniego zatwierdzenia przyjęcia planu przez rząd. Dyletanckie i tchórzliwe działania niekomunistycznej części Frontu Narodowego w decydujących dniach lutego 1948 r. także nie było wynikiem konsensusu społecznego.

Podobnie jak we wszystkich postkomunistycznych państwach byłego bloku sowieckiego, także w Czechach proces refleksji nad długim okresem rządów partii komunistycznej wiąże się z wieloma problemami – zarówno pod względem prawnego „rozliczania się” z dziedzictwem komunizmu, zachowania pamięci historycznej, jak też pod względem solennego i niezbędnego rozpatrzenia przyczyn ustanowienia władzy komunistycznej w historiografii i w sztuce. Ostatni z wymienionych aspektów rozliczania się z komunistycznym totalitaryzmem (dekomunizacja) jawi się jako najtrudniejszy, niesie z sobą prawdopodobnie największe paradoksy dotyczące nie tylko poprzednio wspomnianych opinii historyków głównego nurtu, lecz także poglądów reprezentacji politycznej niezależnie od opcji partyjnych. W 2004 r. Parlament Republiki Czeskiej przyjął ustawę, którą roboczo nazwano *Lex Beneš*. Jej tekst to tylko jedno zdanie: „Edvard Beneš zasłużył się dla państwa”. Projekt ustawy złożyło wspólnie troje posłów – jedna komunistka i dwaj socjaldemokraci...⁸².

Co można więcej dodać? Może jedynie to, że walka „o przyszłość” przeciw komunizmowi, w imię zachowania ludzkiej wolności, godności i kultury, przekształciła się po upadku komunizmu w postkomunistyczną walkę nie tylko o teraźniejszość, lecz także o przeszłość – tj. obiektywny i wyważony moralnie (a więc nie „poprawny politycznie”) opis historii XX w.

⁸² Mowa tu o ustawie nr 292/2004 Dz.U.R.Cz. Po jej uchwaleniu przez Izbę Poselską Parlamentu Republiki Czeskiej odrzucił ją Senat. Następnie Izba Poselska przegłosowała weto Senatowi. Prezydent Vaclav Klaus, znany ze swych sympatii wobec Edvarda Beneša, w terminie przewidzianym przez prawo nie podpisał ustawy, lecz nie odesłał jej też z powrotem do izby. Mimo że wywołało to dyskusje prawników, ustawa weszła w ten sposób w życie.

BIBLIOGRAFIA

- Balík S., Kubát S.M., *Teorie a praxe nedemokratických režimů*, Praha 2012.
- Beneš E., *Democracy Today and Tomorrow*, New York–London 1939.
- Borák M., *Spravedlnost podle dekretu. Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*, Šenov u Ostravy 1998.
- Brod T., *Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948: československá cesta do sovětského područí*, Praha 2002.
- Brouček M.J., *Československá tragédie. Jak byla zbolševizována ČSR*, New York 1956.
- Cholínský J., *Causa Vladimír Pekelský a fenomén viny – příspěvek k dějinám zahraničního protikomunistického odboje*, „Distance” 2012, nr 2/4.
- Cholínský J., *Český a slovenský protikomunistický odboj v zahraničí po únoru 1948. Sonda do vztahů Čechů a Slováků neuznávajících Radu svobodného Československa [w:] Protikomunistický odboj v střednej a východnej Európe. Zborník z medzinárodnej konferencie Bratislava 14.–16. novembra 2011*, red. P. Jašek, Bratislava 2012.
- Cholínský J., *Nesmiřitelný rozkol 1948–1956. Politický aktivismus v první etapě českého exilového hnutí*, „Securitas Imperii” 2010, nr 16, s. 52–87.
- Cholínský J., *Poutník Josef Kalvoda*, Kladno 2002.
- Cholínský J., *Pravda je akademikovým mečem, protivěnovství výzvou a příležitostí. Josef Kalvoda a historiografie českých soudobých dějin (I, II)*, <http://www.konzervativni-strana.cz>.
- Cholínský J., *Protest proti československo-sovětské smlouvě. Otevřený dopis České národní jednoty z 20. ledna 1944*, „Securitas Imperii” 2013, nr 1.
- Čelovský B., *Politici bez moci. První léta exilové Rady svobodného Československa*, Šenov u Ostravy 2000.
- Dejmek J., *Edvard Beneš. Politická biografie českého demokrata. Část druhá. Prezident republiky a vůdce národního odboje (1935–1948)*, Praha 2008.
- Hauner M. (red.), *Edvard Beneš: Paměti I. Mnichovské dny, Paměti II. Od Mnichova k nové světové válce a k novému vítězství, Paměti III. Dokumenty*, Praha 2007.
- Hrbek J., Smetana V. i in., *Draze zaplacená svoboda. Osvobození Československa 1944–1945*, Praha 2009.
- Hubert R., *Czechoslovakia Enslaved. The Story of The Communist Coup d’Etat*, London 1950.
- Hubert R., *East and West*, London 1944.
- Kalina A.S., *Krví a železem dobytý československé samostatnosti*, Praha 1938.
- Kalvoda J., *Czechoslovakia’s Role in Soviet Strategy*, Washington 1978.
- Kalvoda J., *Genesis of Czechoslovakia*, New York 1986 (*Genese Československa*, Kladno 2018).
- Kalvoda J., *Z bojů o zítřek. Díl III. Historické eseje*, Kladno 1998.
- Kamiński M.K., *Edvard Beneš kontra gen. Władysław Sikorski: polityka władz czechosłowackich na emigracji wobec rządu polskiego na uchodźstwie 1939–1943*, Warszawa 2005.
- Kamiński M.K., *Edvard Beneš we współpracy z Kremlem. Polityka zagraniczna władz czechosłowackich na emigracji 1943–1945*, Warszawa 2009.

- Kosatík P., *Ferdinand Peroutka. Pozdější život (1938–1978)*, Praha–Litomyšl 2000.
- Kuklík J., *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů*, Praha 2002.
- Ludvík Z., Bureš V., *Černá kniha minulosti. Zločiny proti lidskosti na území ČSR po roce 1945 a po únoru 1948. Košický vládní program – narudlý počátek s rudým zakončením*, Frankfurt am Main 2001.
- Mandler E., *Benešovy dekrety*, Praha 2002.
- Masaryk J., *Projevy, články, rozhovory 1945–1948*, Praha 1998.
- Masaryk J., *Volá Londýn*, Praha 2000.
- Němeček J., *Od spojení k roztržce. Vztahy československé a polské exilové reprezentace 1939–1945*, Praha 2003.
- Raška F.D., *Opuštění bojovníci. Historie Rady svobodného Československa 1949–1961*, Praha 2009.
- Rokoský J., *Agrárníci – političtí vězni Národní fronty [w:] Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*, red. Z. Kokošková, J. Kocian, S. Kokoška, Praha 2005.
- Rokoský J., *Rudolf Beran a jeho doba. Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011.
- Štědrý V., *Jak se stalo Československo satelitem Sovětského svazu. K 15. výročí bolševisace Československa 25. února 1948*, Chicago 1963.
- Veber V., *Osudové únorové dny*, Praha 2008.

Klucz do sowietyzacji Czechosłowacji.

Polityka i propaganda Edvarda Beneša w okresie II wojny światowej oraz publikacja ministra rządu emigracyjnego Huberta Ripki o sojuszu ze Związkiem Sowieckim

Studium przedstawia myśl polityczną i praktyczną politykę czechosłowackiego emigracyjnego prezydenta Edvarda Beneša oraz jego prosowieckich współpracowników w latach 1940–1948. Jego polityka umożliwiła Komunistycznej Partii Czechosłowacji udział we władzy w 1945 r., a następnie w 1948 r. jej przejęcie. Artykuł omawia autorytarny rząd Beneša na uchodźstwie i kierowanie oporem antyhitlerowskim, socjalistyczną i prosowiecką orientację Beneša i jego wpływ na powojenną organizację stosunków politycznych w odrodzonej Czechosłowacji. W tekście przedstawiono powojenny autorytarno-totalitarny system tzw. demokracji ludowej, który został wprowadzony w Czechosłowacji w maju 1945 r. i który funkcjonował do lutego 1948 r. Ten powojenny system polityczny był prekursorem nieograniczonej władzy komunistycznej i jej polityki sowietyzacji państwa i społeczeństwa. Został utworzony w sposób rewolucyjny przez koalicję partii politycznych propagandowo nazywanych Frontem Narodowym na skutek wyeliminowania partii prawicowych (centroprawicowych) i przyjęcia radykalnego lewicowego programu rządowego (tzw. koszyckiego) przygotowanego przez komunistów w celu wprowadzenia w państwie bolszewizmu. Jednocześnie tekst prezentuje i komen-

tuje książkę propagandowego współpracownika Beneša i ministra rządu emigracyjnego Huberta Ripki, zatytułowaną *S Východem a Západem* (Ze Wschodem i Zachodem), opublikowaną w języku czeskim i angielskim w Londynie w 1944 r. Książka dotyczy polityki zagranicznej Beneša i promuje jego orientację prosowiecką.

SŁOWA KLUCZOWE

Czechosłowacja 1940–1948, Edvard Beneš, polityka prosowiecka, demokracja ludowa, Front Narodowy, Koszycki Program Rządowy

The Key to the Sovietization of Czechoslovakia. Edvard Beneš' Politics and Propaganda during the Second World War and the Publication of the Minister of the Government of Exile, Hubert Ripka, on the Alliance with the Soviet Union

The study presents political thinking and practical policy of the Czechoslovak exile President Edvard Beneš and his pro-Soviet-oriented collaborators in the years 1940–1948. His policy enabled the Communist Party of Czechoslovakia to participate in political power in 1945 and later, in 1948, to seize unlimited power. It deals with Beneš's authoritarian exile government and the management of anti-Nazi resistance, with Beneš's socialist and pro-Soviet orientation and his influence on the post-war organization of political relations in the restored Czechoslovakia. In the text, post-war authoritative-totalitarian system of the so-called popular democracy is presented, which was introduced in Czechoslovakia in May 1945 and which lasted till February 1948. This post-war political system was the precursor of the unlimited communist power and its policy of the Sovietization of the state and society; it was revolutionally established by the coalition of political parties that was propagandistically called the National Front, eliminated right-wing (right center) parties and adopted radical leftist so-called Košice government program prepared by the Communists in order to subject the state to Bolshevism. At the same time, the text presents and comments on the book of Beneš's propagandist collaborator and minister of the exile government Hubert Ripka, entitled "East and West" and published in Czech and English in London in 1944. This book deals with Beneš's foreign policy and promotes its pro-Soviet orientation.

KEYWORDS

Czechoslovakia 1940–1948, Edvard Beneš, the pro-Soviet policy, people's democracy, National Front, Košice's government program

JAN CHOLÍNSKÝ – doktor, czeski historyk, pedagog, publicysta, redaktor i wydawca literatury historycznej. Zajmuje się historią polityczną Czech XX w., problematyką narodzin totalitaryzmu komunistycznego w Czechosłowacji, czeskim oporem wobec komunizmu i historią myśli politycznej. Pracuje w Instytucie Badania Reżimów Totalitarnych w Pradze (USTR), gdzie ukończył pracę nad obszerną antologią czeskiego dziennikarstwa emigracyjnego z lat 1948–1968, zatytułowaną *Pravá tvář* (Prawe oblicze). Jest autorem monografii poświęconej przywódcy katolickiego antykomunistycznego ruchu oporu w Czechach *Poutník Josef Kalvoda. Život a dílo historika a ideologa protikomunistického odboje v exilu* (Kladno 2002) oraz kilkudziesięciu tekstów naukowych i popularyzatorskich.

JAN CHOLÍNSKÝ – PhD, is a Czech historian, pedagogue, publicist, editor and publisher of historical literature. He deals with Czech political history of the 20th century, the issues concerning the causes of establishing the communist totality in Czechoslovakia, the Czech resistance to communism and the history of political thought. He works at the Institute for the Study of Totalitarian Regimes, where he completed work on a large anthology Czech exile journalism from 1948–1968 entitled *Pravá tvář* (The True Colour). He is the author of the monograph on the leader of the Czech Roman Catholic anti-Communist resistance movement *Poutník Josef Kalvoda. Život a dílo historika a ideologa protikomunistického odboje v exilu* (Kladno 2002) as well as of tens of professional and popularizing texts.